

Jonatan Vinkler

ŠKODA HOVORYTY

Protireformacija in rekatolizacija v Češkem kraljestvu: 1621–1628

»Tudi zdravnik je neprijeten zmešanemu norcu, pa tudi oče nemarnemu sinu; prvi, ko svojega bolnika veže, in drugi, ko tepe, toda oba to počneta iz ljubezni. /.../ In če je treba po zakonu kaznovati prešuštvo, Božjega ropa ni treba? In ali ni huje, če duša ne obrani vere v Boga, kot če žena ne ostane zvesta svojemu možu? In ali nima cerkev dolžnosti siliti svoje izgubljene sinove, naj se vrnejo, ko so izgubljeni sinovi druge silili v pogubo? In ali ne sodijo pod pastirjevo skrb tudi take ovce, ki mu niso bile nasilno iztrgane, temveč s prilizovanjem odtujene in predane tujcem? In če se oklevajo vrniti, ali jim ni primerno zažugati z bičem in jih po potrebi tudi udariti?«¹

Družba Jezusova v obrambo katoliške restavracije na Češkem

Leta 1526 dežele svetováclavske in svetoštefanske krone za kralja izvolile Ferdinanda I., brata cesarja Karla V. Tako se je Habsburžanom uresničila davna želja, da bi okoli Vzhodne marke izoblikovali veliko in kolikor moči zaokroženo državo, ki bi se razprostirala od srednjega Podonavja do zgornje Labe in bi obkrožala celo južno Nemčijo. Toda v Češkem kraljestvu so tedaj pod njihovim žezlom prebivali ljudje, ki že več kot stoletje, od husitskih vojn naprej, po večini niso izpovedovali istega verskega prepričanja kot oni. In ker je habsburška dinastija v spregi s katoliško (pravo)vernostjo in rimsko cerkvijo na konfesionalnem področju neposredno utelešala idejo verskega univerzalizma, v čigar znamenju se bodo odvijali boji za premoč na evropskem kontinentu v naslednjem stoletju in pol, na političnem polju pa srednjeveško tradicijo, ki se je pod njimi v

1 Ernest Denis, *Čechy po Bílé hoře* I, četrta, pregledana izdaja, Praha 1930, 74, 75.

17. stoletju razvila v absolutizem, je bilo tako Čehom kot Habsburžanom jasno, da med njimi trajni mir ni mogoč. Utrujenost in/ali mirnost nekaterih vladarjev ali strah pred vsesplošnim uničenjem so omogočali samo premirja – včasih tudi precej dolga –, toda nihče jih ni imel za končno stanje.² Čehom je bilo namreč jasno, da vladajoči član habsburške hiše kot češki kralj in rimski cesar zanje ni bil samo *branitelj miru*, temveč tudi *defensor fidei* – seveda ne take, kot so jo že več kot stoletje in pol izpovedovali številni prebivalci dežel svetováclavske krone.

Toda pravice, ki so jih uživali češki »heretiki«, so bile, čeprav številne, vendarle zgolj tolerirane, kajti Čehom se ni nikoli posrečilo svojih vladarjev odvrniti od planov splošne katoliške restavracije. Verske svoboščine so temeljile bolj na srečnih pridobitvah, ki so bile odvisne predvsem od (ne)moči posameznega vladarja, kot pa od celovito urejenega sistema stanovskih svobod, ki bi omogočal tudi drugačno ugledavo verskih reči, kakor jo je učila rimska cerkev. In tako je zadostovala že najmanjša napaka češkega nekatoliškega plemstva, najšibkejše omahovanje, in že bi utegnili priti ob svoje verske privilegije, ki so bili ves čas zgolj začasni in dani kot izjema od unitarističnega pravila katoliške pravovernosti. In ko se je rimska cerkev, ki jo je nemška reformacija v 16. stoletju prisilila najprej v defenzivo, toda nato tudi v notranjo reformacijo in reorganizacijo, po koncilu v Tridentu zopet pričela odločneje spoprijemati z drugače verujočimi v Srednji Evropi, so Čehi živeli v stalnem strahu pred nasprotnikom, ki je tedaj sicer še skrival svoje radikalne namere, toda bilo kot na dlani, da (odločilni) spoprijem ne more biti odlagan v nedogled.

V prvih desetletjih 17. stoletja je tako verska napetost v pričakovanju odločilnega spopada rasla. Ko so tako protestanti leta 1609 od Rudolfa II. izsili *Majestát*, s katerim je bila končno razglašena verska svoboda,³ so odločni katoličani med češko aristokracijo takoj

2 E. Denis, *Čechy po Bílé hoře* I, 20.

3 Po l. 1609 je imel vsak prebivalec dežel sv. Václava polno svobodo verovanja. To je pomenilo, da je lahko v čeških deželah katerikoli plemič, svobodnjak ali podanik izpovedoval katerokoli veroizpoved. In to ne le na kraljevi zemlji, temveč tudi na posestvih nadškofa ali samostanov. Niso pa imeli vsi vseh in enakih

potegnili nasprotno potezo. Ti v češkem plemstvu tedaj niso bili najbolj številni, zato pa izjemno vplivni, kajti med njimi najdemo plemiške družine Černín, Berka, Kolovrat in Pernštejn, izmed njih pa so prihajali kraljevi ministri za češke dežele: poleg Jaroslava Bořite z Martinic in Viléma grofa Slavate s Chluma tudi Kryštof Popel knez z Lobkovic in najvišji kancler čeških dežel Zdeněk Popel z Lobkovic. Ko je tega Rudolf II. pozval, naj, kot je veleval običaj, podpiše listino o podelitvi verske svobode drugače verujočim sodeželanom, je ta svojemu vladarju odvrnil: »*Po posvetu z učenimi duhovnimi ljudmi sem s svojo vestjo ugotovil, da tega majestata, ki je proti moji veri, ne morem podpisati brez škode za svojo vest.*«⁴

Tako so si tedaj v čeških deželah stali nasproti protestantsko plemstvo, ki je razen deklarativne rabe Husovega imena bolj malo storilo za obrambo verskih svoboščin v svojih deželah, in maloštevilni, toda politično zelo pomembni predstavniki najvišjega plemstva, ki pa se je v zadnjih desetletjih pred stanovsko vstajo že povsem uglasilo s takrat vse bolj dominantnimi akordi katoliške verske reformacije. In slednji so na deželnem zboru ob prvi priložnosti, ki se jim je ponudila, za češkega kralja izvolili svojega kandidata, ki je bil trd katoličan – nadvojvodo Ferdinanda (Štajerskega).⁵

pravic v zvezi s postavljanjem cerkva. Nekatoličani so si namreč smeli postavljali svoje sakralne zgradbe zgolj na kraljevi posesti, ne pa na zemlji, ki je pripadala katoliški cerkvi. In tako je nastalo ključno vprašanje: ali so posesti katoliške cerkve, če je češki kralj katoličan, kraljeva zemlja. Povod za stanovsko vstajo proti Habsburžanom je bilo porušenje dveh evangeličanskih cerkva v dveh mestecih na severu Češke. Leta 1617 je namreč praški nadškof Jan Lohelius podrl evangeličansko cerkev v rudarskem mestu Hrob, ki je bilo posest Praške nadškofije, isto pa se je zgodilo tudi v Broumovu. Čeprav je šlo zgolj za 4,2 % zemlje v svetováclavskih deželah, so stanovi presodili, da je tako rušenje nekatoliških cerkva dovolj težak napad na njihove verske pravice iz *Majestáta*, da lahko opraviči njihov upor proti Habsburžanu, ki je sedel na prestolu sv. Václava. In tako se je začela tridesetletna vojna. Josef Pekař, Bílá Hora. Jeji příčiny i následky, v: Josef Pekař, *Postavy a problémy českých dějin, Výbor z díla*, Praha 1990, 141–143.

4 Vilém Slavata, *Paměti I*, Praha 1887, 371.

5 Med študijem na jezuitski univerzi v Ingolstadt od 1590. dalje je imel nanj močan vpliv jezuit Ivan Bogarin, v letih 1591–1597 tudi tržaški škof, ki je bil eden prvih gojencev Germanika v Rimu, ta pa je bil ustanovljen za sistematično vzgojo duhovnikov iz Srednje in Severne Evrope, ki in da bi se lahko, ko bi se vrnili v svoje kraje, učinkovito zoperstavljali napredovanju protestantske reformacije.

O njem je M. Pavel Stránský v svojem delu *O Státě českém*, ki je pravzaprav historiografski epitaf Češkega kraljestva (v le-tem je imel glavno besedo zgodovinski češki narod), zapisal, »da so se vsi stanovni pritoževali, da je bil /.../ proti tradiciji prednikov za kralja sprejet, ne pa izvoljen, in sicer z neznatno manjšino, ki je bila povečini prisiljena zaradi strahu ali podkupljena«.⁶

Nadvojvoda Ferdinand Habsburški je bil namreč tudi med Čehi znan po svojih protiprotestantskih podvigih v habsburških notranjeavstrijskih dednih deželah – predvsem na Koroškem, Kranjskem in Štajerskem. Ko je marca 1595 vzel v roke vajeti Notranje Avstrije in so se deželni stanovni v Gradcu poklonili novemu deželnemu knezu – takrat njihovih priposestovanih pravic zastran izpovedovanja drugačne vere, kot jo je imel sam, ni potrdil –, je protestant Spiedl opis slavnosti zaključil s pomenljivimi verzi Luthrove pesmi iz leta 1543: (*Ach*) *bleib bei uns, Herr Jesu Christ, / den überall jetzt Abend ist* (Gruden, 1912: 815). Sintagma *Abend* v citiranem verzu nemškega reformatorja so notranjeavstrijski protestanti tedaj najbrž razumeli v eshatološkem pomenu *Weltabend, letzte Zeit*, zagotovo pa ne brez ozira na nastajajočo, za evangeličansko cerkev v Notranji Avstriji vse bolj perečo politično situacijo. Kajti mladi (tedaj še) deželni knez se je obdal s potridentsko katoliško pravovernimi svetovalci, ki mu niso dopustili pozabiti, da je kot katoliški vladar vsaj deloma tudi *athleta Christi* in da ga Vsevišnji potemtakem na krmilo dednih dežel ni postavil samo zato, da bi jih branil pred nevarnostjo ekspanzivnega turškega polmeseca, temveč tudi zato, da kot dober posvetni pastir pomaga »proč goniti volkove v ovčji obleki«, ki se vtihotapljaajo med katoliške ovčice. In prvi Ferdinandov svetovalec in njegov namestnik pri krmilu Notranje Avstrije je bil tedaj lantinski škof Georg (III.) Stobej pl. Palmburg. Ta je po vrnitvi mladega Habsburžana z romarskega popotovanja v Italijo 1598. leta sestavil zanj spomenico, s katero se je v cerkveno, politično in kulturno zgodovino Srednje Evrope trajno vgraviral kot nekakšen

6 Pavel Stránský, *O českých knížatech a králích*, v: *O Státě českém*, VIII, Praha 1940, 185.

singularni *brain trust* katoliškega protireformacijskega obračuna s protestanti v tem delu Evrope.⁷

Kajti ukrepi, ki so jih Ferdinand kot deželni knez, sekovski škof Martin Brenner in ljubljanski škof Tomaž Hren izvajali proti protestantom, so dobili čez dobri dve desetletji, kot se zdi, popolnoma analogno, le mnogo večjo ponovitev v deželah svetováclavske krone. Logika obračuna z drugoverci je bila popolnoma identična, le da je bil tam Ferdinand (II.) češki kralj in rimski cesar, namesto Hrena in Brennerja pa sta se kot duhovna pastirja na politični sceni pojavila enigmatični papeški nuncij Carlo Caraffa in praški nadškof Ernst Adalbert grof Harrach⁸ ter seveda Karel knez Liechtenstein kot Ferdinandov upravni »eksekutor«.

Škof Stobej je 20. julija 1598 Ferdinandu v Gradec poslal obsežno pisanje, v katerem si je zastavil troje vprašanj: 1) ali je čas za katoliško reformacijo primeren, 2) kako pristopiti k celi zadevi in 3) kje poprijeti. Premeteni služabnik rimske cerkve je kajpak zavzel predvsem odločno stališče, da velja katoliško reformacijo uveljaviti čimprej. Pri tem da se ni ozirati niti na turško nevarnost niti na možnost upora na »notranji fronti«. Doslej da je bilo miselno razhajanje, kako pristopiti k stvari: na eni strani so svetovali, da je treba nad protestantstvo z železno roko in ognjeno silo, drugi pa so menili, da je treba drugoverce prepričati s popustljivostjo in dialogom. Lavantinskemu škofu (1584–1618) se ni zdel primeren ne prvi ne drugi pristop. Tisti, ki bi hoteli udejanjati zgolj surovo silo, da kažejo več vneme in volje kot razsodnosti, kajti pri vprašanjih vere je

7 Igor Grdina, Hrenov odnos do protestantov, v: Igor Grdina, *Od brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*, Maribor 1999, 208. Strnjen povzetek Stobejevega spisa se nahaja v: Franc Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije (1228–1928)*, Maribor 1928, 267–269, izvorno podobo dokumenta pa je najti v: *Georgii Stobaei de Palmaburgo episcopi lavantini caesariae majestati, et serenissimo Ferdinando archiduci, Austriae A secretioribus Consiliis, necnon pro eodem per Inferiori Austriae Provincias Locumentenentis Epistolae ad diversos*, Venetiis 1749, 13–17 (izvod omenjenega dela hrani Osrednja knjižnica Celje, domoznanski oddelek, sg.: Rr 316).

8 Trinajsti praški nadškof, ki je to mesto zasedal med 1623 in 1667, je bil sin zaupnega prijatelja Ferdinanda II. Karla grofa Harracha. Študiral je na jezuitskih kolegijih in na Germaniku v Rimu, kjer je že med študijem postal najprej komornik in nato tajnik papeža Gregorja XV. (1621–1623).

ni bolj škodljive reči, kot če se ovčice pridobiva z ognjem in mečem: raba grobe oborožene sile da bi bila »*sredstvo pobesnelosti in zelo nevarna reč*«. Drugi pristop pa se je škofu Stobeju zdel otročji, kajti tam, kjer gre za večno zveličanje, menda ne more biti prostora za laskanje in prazne besede.⁹ Zato naj deželni knez uveljavi svojo politično (pravno)-moč(je) in ukaže, da morajo postati vsi njegovi podaniki katoličani, tisti svobodnjaki (meščani) in plemiči, ki tega nočejo, pa bodo morali zapustiti njegove dedne dežele. Z reformo je treba pričeti, toda ne pri vseh stanovih hkrati, kajti slednje bi bilo preveč težavno in nevarno, ker je Luthrov nauk med plemstvom, meščani in kmeti že pogнал močne korenine. Gibanje je treba najprej spraviti ob mentalno luč. Zato se je treba na začetku lotiti predikantov, in sicer graških, ki da so najbolj odločni kolovodje in nepopoljšljivi hujskači.¹⁰ Pod pretnjo smrtno kazni da je treba prepovedati pridigo, pridigarjem pa naročiti, naj v določenem časovnem roku izginejo preko meja habsburških dednih dežel, če jim je življenje drago.¹¹

Osnovna ideja Stobejeve spomenice je bila realna politično-upravna izpeljava načela *cuius regio, eius religio* iz augsburške verske pomiritve 1555¹² – z uporabo tega načela so tako protestantski kot katoliški knezi druge polovice 16. stoletja odločilno zarisovali podobno verskega zemljevida Srednje in Severne Evrope, le v deželah sv. Václava se ta zamisel dotlej še ni prijela –, ki je določala, da najvišji deželni oblastnik odreja tudi vero svojih podložnikov, Ferdinand pa je bil z njo opozorjen, naj zgolj uveljavi svoje pravice, ki jih ima kot deželni knez; kdor ne bo upošteval njegove legalne zahteve, da se z njim poenoti v veri, naj se izseli. In to se je tudi zgodilo. Najprej na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, tri desetletja za tem pa kot pravi narodni eksodus tudi na Češkem in Moravskem. Toda do takrat je imelo preteči še kar nekaj vode, Ferdinand pa že na začetku ni omahoval.

Najprej je razpustil graški mestni svet, kjer so imeli dotlej odločilno besedo svetniki pretežno protestantske veroizpovedi, in zgolj

9 F. Kovačič, n. d., 268.

10 F. Kovačič, n. d., 269.

11 J. Gruden, n. d., 818.

12 F. Kovačič, n. d., 268.

iz katoličanov sestavil novega, 15. septembra 1598 pa je deželnim stanovom ukazal, naj v štirinajstih dneh odpustijo predikante ter odpravijo vse protestantske ustanove. V Ljubljano so 29. oktobra istega leta prišli še strožji ukazi: protestantski pridigarji in učitelji so morali v teku dneva pod pretnjo smrtno kazni zapustiti mesto, v treh dneh pa notranjeavstrijske dežele. Konec leta 1600 so začele delovati rekatolizacijske komisije. Na njihovem čelu je stal »kranjski apostol«, škof Tomaž Hren za Kranjsko, za Štajersko in Koroško pa škof Martin Brenner.

Zastopniki svete rimske cerkve so tako ob spremstvu oborožene posvetne oblasti deželnega kneza popotovali po Štajerski, Koroški in Kranjski, »pregovarjali« deželane v katoliško veroizpoved, jih pri tem tudi prilično »masirali«, če ni šlo zgolj z besedo, izganjali protestantske predikante, kolikor jih je še ostalo v deželi, in neposlušne podložnike deželnega kneza ter nastavljali katoliške duhovnike, uničevali protestantske molilnice in šole, pa tudi kakšno hišo bolj izpostavljenega spoznavalca Luthrove vere so s strelnim prahom pognali v zrak. V Kranju se je tako znašla pod naletom hiša predikanta Jerneja Knaflja, ki si je dal v kamniti portal svojega bivališča vklesati ponosni moto – *Hie Bärtl Knäffel, Prädikant, Mein Stärckh steht in Gottes Handt*.¹³ Ob tem so katoliški »prekrščevalci« plenili še proskribirane knjige, občasno v svoji vnemi niti mrtvim obeh spolov (v Velenju so npr. izkopali v cerkvi pokopano ženo pridigarja Ivana Dolijanskega in jo po Hrenovem ukazu vrgli za pokopališko obzidje; Hren je tudi ta vpis v svoj dnevnik zaključil z *alelujo*)¹⁴ niso pustili mirnega počitka. Škof Hren je tako o usodi posmrtnih ostankov superintendenta protestantske cerkve na Kranjskem, M. Krištofa

13 »Tukaj prebivam Jernej Knafelj, predikant. Moja moč je Gospodova rama.« J. Gruden, n. d., 720.

14 »Anno 1600, 9. die Aprilis, processionaliter recepimus et consecravimus Ecclesiam B. Mariae Virginis in Wellan, quam Anno 1574 occupaverunt et usque ad dictum tempus Haeretici tenuerant. Diruerant Praedicantes Lutherani altaria aliquot, ex quibus in loco unius sepelierant *unam Praedicantissam, quam exhumavimus et extra Ecclesiam proiecimus* /poudaril J. V./ . Aderant in processione XXV Parochiae cum vexillis et sacerdotibus. Hominum multitudo ingens ultra X millia. Laus Deo.« M. Slekovec, Pobirki iz dnevnika ljubljanskega škofa Hrena. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko IV* (1894), 150.

Spindlerja, v memorialu sekovskemu škofu zabeležil: »Deinde M. Christophorus Spindler Svevus tertius Truberi successor et praedicator germanicus, quem dominae haereticae angelum Dei vocabant. *Hunc exhumatum tempore reformationis misi in profluentem* /poudaril J. V/.«¹⁵ Vsi zaznamki o verskem dogajanju med Alpami in Jadranom v tistem času so precej mračno, vsekakor pa sila nepobudno berilo.¹⁶ Ko je leta 1628 enaka usoda, kot sta jo v zadnjih letih 16. in na začetku 17. stoletja doživljala meščanstvo in tretji stan, doletela tudi plemstvo, je bila rekatolizacija v deželah s slovenskim etnikom dokonč(a)na. Slovenski protestantski podložniki in njihovi gospodarji so se morali ali vrniti v katolicizem ali pa oditi v izgnanstvo. Odšlo je 700 plemiških družin,¹⁷ med njimi tudi družina Henrika grofa Thurna,¹⁸ ki je protireformacijo prvič doživel na Koroškem, kasneje pa se je proti njej bojeval kot eden voditeljev češkega stanovskega upora, posamezni majhni otočki luteranstva pa so se ohranili samo v odmaknjenih koroških dolinah.

Podobe vsakdanjika notranjeavstrijskih dežel iz tistega časa tako precej dobro odražajo nastopajočo mentaliteto baroka,¹⁹ ko atmosfera verskih sporov in preprirov doseže vrelišče ter se začno konflikti izražati z neposredno akcijo in reševati z metodami *brevi manu*. V Evropi je namreč tedaj nastopil trenutek, ko posebna mentaliteta porajajoče se dobe odločilno in dokončno zaznamuje tudi jezik, ki je tako ali tako najpopolnejši reprezentant (za)mišljenega in (ne nujno tudi) izrečenega ter najbolj zvit izdajalec zamolčanega. Tako

15 Luka Vidmar, *Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar. O slovstvu na Kranjskem*, Ljubljana 2009, 31.

16 I. Grdina, Hrenov odnos do protestantov, v: Igor Grdina, *Od brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*, Maribor 1999, 211–218. Podrobne informacije glej v tam navedenih virih in literaturi. Glej tudi: August Dimitz, *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*, III, Laibach 1875, 269–346.

17 I. Grdina, n. d., 218.

18 J. Gruden, n. d., 846.

19 Uporabiti termin za označitev določene dobe ne pomeni nič drugega, kot ugotoviti začetek neke periode, v kateri bolj ali manj dominantno prevladujejo specifični ideariji, imaginariji, npravstvena klima, način mišljenja, (ob)čutenja in delovanja, določen način zastavljanja vprašanj in odgovarjanja nanje, določen stil življenja in umetnosti, kar vse ponavadi reprezentira predvsem tisto, kar je doba hotela postati, ne pa onega, kar je bila.

postane npr. v Španiji, kjer ni bilo konec 16. stoletja ne duha ne sluha o kakšni drugi veri kot katoliški, ob zori 17. stoletja najobičajnejša zmerljivka *cara de hereje*, »*krivoverski vamp*«. To je tudi trenutek, ko je treba biti *un cristiano viejo*, »*stari kristjan*«, in ko je treba dokazovati čistoto svoje teološke rase vse od Praočeta dalje, če ne, se ni mogoče nadejati mirnega nočnega počitka, za preproste duše pa pridevnika »katoliški« in »dobri« postaneta sinonima. Sančo Pansa namreč vriska takole: »*Strela, to pa je vino, in kako je dobro in kako katoliško!*«²⁰ In to je hkrati tudi trenutek, ko si (srednje)evropski človek ne upa več izraziti svobodne in neodvisne misli – Jacob Böhme (1575–1624), Jan Amos Komenský (1592–1670)²¹ in njima podobni so pač precej »singularne prikazni« –, ki je tako nezamenljivo zaznamovala vsakovrstno duhovno iskateljstvo renesanse, in sicer iz strahu, da bodo nanj vsi planili kot besni stekli psi, in ko se spravi z idejo, da je človek pravzaprav le eden od drobcenih pritisnih vijakov v velikem stroju ene in edine prave vere – v stroju, narejenem za boj in totalno podreditev drugače verujočih.

Zastran vprašanj vere postane konec 16. stoletja tudi v srednjeevropskem prostoru neizmerno lahko delovati, in za baročnega človeka bo slednje ves čas lažje, kot pa svojo dolžnost prepoznati in jo šele nato uresničevati; in 9. ljubljanski škof si za svoj moto zagotovo ni po naključju izbral pomenljivih besed *Terret labor, aspice praemium*, kjer ima *labor* nerazločljivo opravka z neposredno akcijo, torej z delovanjem. To črto baroka sijajno označuje rezka izjava – pravzaprav pomenljiv signal baročnega časa in njegove nepopustljive

20 Václav Černý, *Chronologie evropského baroka*, v: Václav Černý, *Až do předsíně nebes*, ur. Aleksandr Stich, Praha 1996, 235, 236.

21 Komenskega (v osnovni renesančno) geslo *Omnia sponte fluant, absit violentia rebus* je bilo mentaliteti in ideariju baročnega človeka ravno tako tuje in nerazumljivo kot razmišljanja mistično navdahnjenega Jacoba Böhmeja, ki je v tragičnih dneh verskih sporov in spopadov v izraženi raznolikosti ter enkratnosti bivajočega videl neponovljivo, celo edino možnost n(a)ravnosti sveta: »*Vsakovrstno cvetje rase drugo ob drugem na zemlji. Med tem cvetjem ni prepairov okoli barve, vonja in okusa. Dopušča, da zemlja in sonce, dež in veter, toplota in hlad vplivajo nanj po svoji volji. Tako je tudi z božjimi otroki.*« Vpraševal pa se je tudi: »*Komu bi prišlo na misel soditi pticam v gozdu, njim, ki slave boga vseh stvari z raznolikostjo svojega petja? Mar jih bo Duh božji kaznoval, ker njihovi glasovi med seboj niso popolnoma ubrani? Naj raje prepevajo na uso moč in plešejo v njegovi navzočnosti.*«

mentalitete, ki se ni utemeljevala v dia- ali poliloškem sporazumevanju, temveč v dejanjih samih – znamenitega kozaškega velikega hetmana Bogdana Zinovija Hmelnickega ob koncu neuspešnih pogajanj s katoliškim Poljskim kraljestvom²² – *Škoda hovoryty*. Poskus dogovoriti se v dobri veri in volji da nima več nobenega pomena, zato gre samo še za to, kako čim hitreje sekati glave. – Ne gre niti za narod niti za deželo, gre preprosto za trenutek, ko po celi Evropi zabučí *Škoda hovoryty*: takrat se začne barok in traja vse dotlej, dokler besede velikega zaporoškega hetmana reprezentirajo osnovno črto idearija in imaginarija ter kredo slehernikove človeške eksistence.

Ferdinand je torej v svojih dednih deželah precej zlahka opravil z Luthrovo vero, v Češkem kraljestvu pa je bil paralelogram sil(nic) čisto drugačen, in to predvsem zaradi druge zgodovinske politične in gospodarske situacije, kot je bila v notranjeavstrijskih deželah. Nenasilna katoliška reformacija bi bila v deželah sv. Václava najbrž izrazito počasna in neučinkovita, če Ferdinandu ne bi pomogla neka neobičajna navada Pražanov, da se nezaželenih politikov radi znebijo tako, da jih zadegajo skozi okno – defenestracija.²³ Triindvajsetega maja 1618 je namreč več kot stotnija čeških plemičev vdrla v kraljevo pisarno na Praškem gradu in vrgla skozi okno osovražena kraljeva ministra Viléma grofa Slavato s Chluma in Jaroslava Bořito z Martinic ter češkega vladnega sekretarja Filipa Fabriciusa. Možje so padli okoli 20 metrov globoko v grajski jarek, toda niso se ubili. Prileteli so namreč na kup gnoja in so jo razen grofa Slavate, ki se je težje poškodoval, odnesli celo samo z nekaj modricami, je pa to bil začetni takt v molovski simfoniji upora češkega nekatoliškega plemstva in stanov proti Habsburžanom. Nato je bila sestavljena stanovska vlada, ki je štela trideset direktorjev. Ta je iz Češke izgnala jezuite in skušala postaviti na noge kolikor toliko spodobno vojsko, ki naj bi se lasala s polki, ki jih bodo nad uporne Čehe poslali Habsburžani. Vse to pa je bil uvod »češke vojne«, ki je prižgala zeleno luč za strahovit mednarodni spopad, kakršnega je bilo med katoliškim

22 Aleksander Gieysztor, Stefan Kieniewicz, Emanuel Rostworowski, Janusz Tazbir, Henryk Wereszycki, *Zgodovina Poljske*, Ljubljana 1982, 185–188. Karel Štěpánek, Bogdan Zinovij Hmelnicki, v: *Ottův slovník naučný* XII, 263–265.

23 Pavel Skála ze Shoře, n. d., 36–39.

jugom Srednje Evrope in njenim protestantskim severom pričakovati že dalj časa. Politična odisejada češkega nekatoliškega plemstva, ki se je za slednjega končala na najslabši mogoči način, je tako odprla zapornice na jezu besnih spopadov tridesetletne vojne. Julija 1619 je češki generalni deželni zbor sprejel konfederacijo dežel svetoválavske krone, češka krona je bila razglašena za volilno, vladar pa je bil dan s svojo močjo krepko na uzdo najvišje češke aristokracije. Hkrati so bili s češkega prestola vrženi Habsburžani, za češkega kralja pa je bil izvoljen Friderik Pfalški, ki je predstavljal nemške protestantske kneze.

Seveda so imeli Habsburžani s češko krono vse drugačne načrte kot uporno češko plemstvo, ki se pri organiziranju upora ni zmoglo opreti ne na meščanstvo, ki je v 16. stoletju vse bolj izgubljalo vpliv, kakršnega je imelo npr. med husitskimi vojnami stoletje prej, ne na tretji stan. Stavili so na najemniško vojsko, za katero pa se jim ni zdelo potrebno priskrbeti niti rednega plačila. Češki plemiči so se seveda radi sklicevali na Husovo ime, niso pa kaj dosti naredili za to, da bi obranili njegovo duhovno dediščino – versko svobodo, ki so si jo morali v husitskih vojnah trdo priboriti. Poleg tega so menili, da jim bodo sorodstvene vezi njihovega novega kralja pomagale, da bo tudi Anglija vstopila v vojno proti Habsburžanom. Ne le, da se to ni zgodilo, celo Unija protestantskih knezov v Nemčiji, s katere zunanjo pomočjo je krepko računalo češko plemstvo, je pustila Friderika Pfalškega na cedilu, pa tudi Nizozemska ni poslala pričakovanih in še kako potrebnih polkov. Na drugi strani pa so imeli Habsburžani v rokavu nekaj krepkih adutov: moč svoje španske veje, nemško katoliško Ligo, Maksimilijana Bavarskega, Poljsko in podporo rimske kurije, v žep pa so pospravili tudi enega nemških luterancev, saškega volilnega kneza Johanna Georga. Ta je namreč Uniji protestantskih knezov obrnil hrbet takoj, ko so mu Habsburžani za nagrado obljubili Zgornjo in Spodnjo Lužico, ki sta bili zgodovinsko del Češkega kraljestva.

In tako se je zgodilo neizbežno: polki obeh strani so se spopadli 8. novembra 1620 na Beli gori pri Pragi. Proti 27.000 žolnirjem katoliške Lige je stalo 21.000 vojakov upornih stanov, slednji pa so bili v komaj dvournem spopadu pred praškimi vrati povsem po-

tolčeni. Ob tem so premaganci tudi takoj sprejeli svoj poraz, se predali in si naivno celo mislili, da bodo zaradi sorodstvenih vezi s katoliško aristokracijo odnesli celo kožo. Ko so se pogajali o predaji Prage, so od Maksimilijana Bavarskega zahtevali ne le splošno amnestijo za vstajnike, temveč celo ohranitev političnih in verskih svoboščin ter pravic iz časa pred uporom, nihče od njih pa ni sprevidel, kako silovit politični, gospodarski in etnični orkan bo v naslednjih letih pometal po deželah češke krone in da je poraz na Beli gori pravzaprav zgolj medel preludij vsega tistega, kar so si katoliške zmagovalne sile zamislile za premagane Čeha.

Po katoliški Evropi je poročilo o zmagi na krivoverskimi Čehi izzvalo en sam zmagoslavni *Te deum*. Na Dunaju so se cerkve tresle od vzklikov veselja, ker je Habsburžanom uspelo premagati vojsko prav tistega kraljestva, ki ga od časov Jana Žižke in Prokopa Holého (Plešastega) niso mogli ukrotiti ne z mečem ne z besedo. Kapucin, pater Sabinus, ki je s svojo pridižno elokventnostjo privabil v cerkev tudi Ferdinanda, si je izbral za moto pridige besede iz knjige Psalmov 2, 9: »Razbil jih boš z železno palico, kakor lončarjevo posodo jih boš zdrobil.«²⁴ Nato je polagal monarhu na srce: prišel je trenutek za dokončno uničenje vstajnikov, tako da ne bodo mogli nikoli več vzdigniti svojih glav; milost do njih bi povzročila nove zmešnjave; kralj ima nalogo duhovnega pastirja, zato naj pazi, da ne bo onstran groba deležen takšne obsodbe, kot jo je starozavezni prerok izrekel nad kraljem Ahabom: »Tako govori GOSPOD: »Ker si izpustil iz rok moža, ki je predmet moje zakletve, bo tvoje življenje cena za njegovo življenje in tvoje ljudstvo za njegovo ljudstvo!« (1 Kr 20, 42.)

Taki in podobni načrti so rojili v glavah številnih posameznikov, zlasti med poveljniki španske soldateske, ki je po češkem porazu pridrla v Srednjo Evropo napolniti svoje večno prazne mošnje. Eden izmed njih je bil tudi Ferdinandov svetovalec don Martin de Huerta, ki je poklicno kariero začel kot krojaški pomočnik, jo nadaljeval kot lakaj in nato kot ovaduh. Nazadnje pa je stopil v vojaške vrste. Ker je bil podjeten človek, je hitro napredoval, kar pa je bilo bolj pripisati

24 Vsi navedki iz Svetega pisma se ravnaajo po *Slovenskem standardnem prevodu*, Ljubljana 1996.

njegovi zvitosti in spretnemu intrigiranju kot pa resničnemu junaštvu na bojnem polju. Hiter vzpon po klinih vojaške hierarhije je mogel v dobri meri vknjižiti tudi na račun svoje atletske postave, ki mu je prinesla naklonjenost grofice s Kolovrat. In ta človek je cesarju svetoval, da naj »*da pomoriti vse brez razlike, da ne bi od tega nevernega krivoverskega naroda ostala živa niti duša*«. ²⁵ Nekaj podobnega je vedel povedati tudi španski poslanec na dunajskem dvoru, ki je monarhu razlagal, na kak način so upori v Kataloniji in Aragonu dali španskim katoliškim kraljem možnost utrditi svojo moč. Za Čeha, ki so bili sedaj premagani in tako v podobni situaciji kot Katalonci ali Aragonci, je predlagal nič drugega kot genocid: »*S štirideset tisoč možmi dobre španske vojske, ki bi se ji pridružila še lahka poljska konjenica, bi bil do korenine iztrebljen ta brezbožni narod, ki je tako dolgo žalil cesarsko visokost*«. ²⁶ Bavarski vojvoda Maksimilijan sicer ni bil pristaš tako nasilnih sredstev, pa tudi narave je bil dosti bolj umirjene kot španski grof ali dinamični pustolovec iste narodnosti, toda hudournik maščevalnega opoja z zmago nad Čehi je začel tudi tega treznega moža odnašati s sabo. Ferdinandu je pisal: »*Vsemogočni Gospod se je naklonjeno ozrl na svojo cerkev, premagal njene sovražnike in strl njihovo moč. Bil sem prisoten, udeležil sem se tudi boja, toda zmagal je Bog in njemu gre vsa čast. Ali bi bili torej vredni njegove milosti, če bi pokazali strahopetno dobro voljo do premaganih?*« ²⁷

Toda na začetku se je zdelo, da so naleteli treznejši glasovi pri Ferdinandu vseeno na bolj odprto uho od bojevitih tonov: prve presoje stanja so kazale v smeri nadaljevanja politike, ki je bila prekinjena s stanovsko vstajo – privilegije protestantov bo treba omejiti, radikalne sekte bodo izpulili iz dežel svetováclavske krone, končni cilj, tj. obnovo katoliške enovitosti dežel in kraljestev pod habsburškim žezlom, pa je Ferdinand videl uresničen šele v daljni in nedogledni prihodnosti. Sploh mu je bila politika čakanja v tem primeru dosti bližja kot metoda neposredne brutalne akcije.

25 Pavel Skála, *Historie o těžkých protivenstvích církve české*, poglavje XLIV. Navedeno po: E. Denis, n. d., 28.

26 E. Denis, n. d., 28.

27 E. Denis, n. d., 28.

Zdi se, da je bil Ferdinand dosti prešibka osebnost, da bi si sam zamislil plan uničenja zgodovinskega češkega naroda, do česar je v slabem desetletju med 1620 in 1629 v resnici prišlo, pa tudi, da bi tako uničenje lahko preprečil. Mož je imel menda dosti prirojene ljubeznivosti, ki so ji odurne eksekucije, in tako ni imel duševne fiziognomije apostola. Še zdaleč ni bil podoben protireformatorjem svete rimske cerkve, ki so ga obdajali – Hrenu, Brennerju in Stobeju v Notranji Avstriji ali Loheliusu, Carrafi ter grofu Harrachu na Češkem. Bil pa je submisivna natura, ki ni v ničemer spominjala na neukročeno vladarsko silo (vitost) kakšnega Filipa II. Zastran Ferdinanda so namreč njegovi učitelji in spovedniki jezuiti (Bogarin, Becan, Lamormain) ugotovili, da ni iz pravega testa za velikega vladarja, da pa ga je mogoče vzgojiti v duhovi odvisnosti in poslušnosti. In so tudi ga, tako da si je mali, rdečelasi, zaliti in nasmejani mož, ki je malo pil, malo govoril in ravno tako malo tudi mislil, vzel za glavno poslanstvo tostranskega življenja pripravo na onostranstvo. Da pa bi se obvaroval pred strahovitim presenečenjem, ki bi utegnilo njegovo dušo pričakati, ko bo Vsevišnji tehtal, kaj je storil (prav) in česa ne, si je vzel k srcu pouk jezuitov, da je najboljše zdravilo proti temu, če se povsem prepusti vodstvu svojega spovednika. In pri Ferdinandovi mentalni fiziognomiji se je ta metoda srečala z imenitnim uspehom. Imel je namreč idealne predispozicije za meniha ali celo za potencialnega svetnika, kajti njegovi najzgodnejši življenjepisi – npr. *Ferdinandi virtutes*, ki je 1638. zagledal luč sveta v stolnem mestu habsburške monarhije in je privrel izpod peresa njegovega spovednika Williama Lamormaina – se berejo kot hagiografije svetnika pri živem telesu: da se ni menda nikoli s strastjo ozrl za lepo žensko; vsak jutro takoj po vstajanju dve maši v lastni kapeli; obeduje s kapucini ali z jezuiti in rad posluša njihova pobožna berila ter se celo med lovom, ki je poleg glasbe njegova edina strast, ustavlja, da bi tehtal lastno vest, ter že ob najmanjšem nemiru le-te hiti k spovednici.

Pošteno želi izvrševati svoje dolžnosti in se sčasoma privadi vladarskim poslom, toda v resnici ga reč sploh ne zanima prav dosti. Živi v fatalistični blaženosti: »*Gospod*,« je rad govoril, »*če tvoja slava in moje odrešenje zahtevata, da bi postal močan, me povzdigni in slavil te bom; če pa hočeta, da bi ostal pri tem, kot sem, mi pomagaj in te bom prav tako*

slavil. «²⁸ Zoper krivoverce ne goji nobenega sovraštva: »*Bog mi je priča, da bi želel zavarovati njihovo odrešitev tudi s svojim lastnim življenjem. Če bi vedel, da bi jih lahko s svojo smrtjo odrešil iz zmote, bi položil svojo glavo na tnalo in rekel rablju: Odsekaj!*«²⁹ Na začetku se ni zavedal dosega svojih mandatov proti češkim protestantom kakor tudi ne resničnega trpljenja, ki ga je v deželah sv. Václava povzročala od njega najeta soldateska katoliške Lige, ki je bolj kot na okupacijsko vojsko spominjala na toplo divjih razbojnikov. Zaradi vstaje protestantskih stanov pa se je morda čutil tudi odvezanega krivde za njihovo trpljenje, poleg tega pa je imel po zmagi nad njimi kot vladar nove dolžnosti – in predstavniki zmagovite *ecclesiae militans* so se krepko potrudili, da na te obveze slučajno ne bi pozabil.

Skladno z običajnim postopanjem Rima v podobnih primerih se je kurija tudi tokrat zadovoljila zgolj z določitvijo generalnega kurza in programa, uresničitev pa je nato prepustila posvetni oblasti, kar ji je omogočilo črpati iz nasilja, ki je bilo tako povzročeno. Tako je tudi Ferdinand svojim uradom zgolj nakazal splošni cilj in naravnal kompas, nato pa z velike daljave opazoval njegovo doseganje. In ravno slednje je bilo za Češko kraljestvo usodnejše kot najbolj krvava okrutnost pri kaznovanju vstajnikov: Ferdinand je namreč dežele svetováclavske krone prepustil na milost in nemilost v roke pogoltnih pustolovcev, ki so se namenili iz velike sreče, da se jim je v mošnjo zakotalilo zlato jabolko, iztisniti kar največ – zase. Po eksodusu prebivalstva in po spremembi strukture premoženja ter s tem povezane narodne stratifikacije je moč protireformacije v deželah sv. Václava primerjati morda samo s pogromi, ki so posamezne narode (npr. evropske Jude) doleteli v velikih vojnah »stoletja skrajnosti«. In v zvezi s tem početjem se ni mogoče odločiti, kdo nosi večji del odgovornosti – ali šibki vladar, ki je dal cel narod v roke rabljem, ali duhovni, ki so z obljubljanjem nebes priklicali na plano najslabše, kar se je skrivalo v dušah njihovih ovčic, ali tolpa zločincev, katerih »usluge« so za utrditev univerzalnega primata svoje veropovedi radi sprejeli in se z njimi onečastili.

Seveda pa je bilo treba poraženo Češko kraljestvo upravljati in

28 William Lamormain, *Ferdinandi virtutes*, Vindobonae 1638, 31.

29 W. Lamormain, n. d., 7.

»urediti razmere«. In prvi, ki ga je Ferdinand poklical h krmilu, je bil nemški katoliški vojvoda Maksimilijan Bavarski. To je bila odlična ideja: vojvoda je bil onstran dvoma katoliško pravoveren in zelo odprtega duha, poleg tega pa je dobro razumel resnost vseevropskega spoprijema, ki ga je uvedla bitka pri Beli gori. Svoje (verske) nasprotnike je preganjal z vso nepomirljivo in srdito krutostjo fanatika, ki si želi od nebes bogate odmene za svoje »usluge«, toda cenil je red in dobro upravo ter je bil odločen nasprotnik nepotrebnih žrtev. S svojo urejeno in disciplinirano naravo bi utegnil Češko kraljestvo rešiti strašnih muk, ki so ga doletele, ko bavarski vojvoda ni sprejel Ferdinandovega povabila. Kajti če bi stopil h krmilu dežel sveto-václavske krone, bi takoj prišel v oster konflikt z različnimi stran-kami, ki so se na Dunaju drenjale okoli Ferdinanda in si želele priboriti čim večji kos češkega plena.

Zato je Maksimilijan Bavarski na to mesto predlagal Karla kneza Liechtensteina (1569–1627), verskega konvertita, ki je bil podobno kot ljubljanski škof Tomaž Hren ali znameniti državnik v talarju svete rimske cerkve Melchior kardinal K(h)lesl vzgojen v pobožni protestantski družini, h katoliški veroizpovedi pa ga je nagovoril kardinal Dietrichstein. Liechtenstein je bil po rodu z Moravskega, kjer verski spopadi niso dosegli tolikšne ostrine kot na Češkem, poleg tega pa ni bil gojenec katerega jezuitskih kolegijev in v svoji mentaliteti ni imel tiste nepopustljive nestrpnosti do drugače verujočih. Bil je tudi velik deželni patriot in je predvideval, kakšno upostošenje bi lahko na Češkem in Moravskem povzročila radikalna in hitra katoliška restavracija. Zato se je upiral skrajnim ukrepom proti protestantom. Toda ko je videl, da poskuša zaustaviti deroči hudournik, ki ga utegne podreti in odnesti s sabo, je voljno prisluhnil ukazom in izvršil reči, s katerimi ni niti soglašal niti jih ne bi svetoval, pri tem pa si je prizadeval, da bi zajel kar največ iz povodnji zlata, krvi in solz, ki se mu je prelivala pod rokami. Zelo hitro se je namreč zapletel v razpete mreže tolpe vojnih roparjev, oderuških verižniških trgovcev in pogoltnih Ferdinandovih uradnikov, ki so se v prve vrste okupacijske uprave prerinili s kakšnim hrabrim dejanjem, po sreči ali pa so imeli samo krepko telo kot španski pustolovec don Martin de Huerta.

Po Liechtensteinu je npravstvena kuga kovati lastni dobiček iz tuje nesreče – tj. oropati svoje drugače verujoče sodeželane – s pravo epidemično hitrostjo okužila tudi večino ostalih članov češke visoke aristokracije, ki izpovedovali katoliško vero in so pred stanovsko vstajo pripadali prohabsburški strani češkega plemstva. Pred takšno etično boleznijo niso bili obvarovani niti tisti s trdnim prepričanjem in ne oni, ki so se mogli ponašati s slavnim in starožitnim imenom – ne Slavata ne Martinic –, šibkejše postave od njiju pa so sploh najdevale uteho od prizora, ko so videli, kako se uničujejo stare pravice in svoboščine ter sploh vse bitje in nehanje starega Češkega kraljestva ter njegovega naroda, v tem, da so si z grabežljivo slo večali imetje ali pa plezali po družbeni lestvici – na mesta, ki so jih morali izprazniti njihovi drugače verujoči sodeželani.

Po bitki na Beli gori je minilo nekaj mesecev, preden so se katoličani sploh zmogli orientirati v novi situaciji,³⁰ se je pa v teh mesecih brezvladja toliko bolje znašla okupacijska soldateska, sestavljena iz plena željnih vojaških pustolovcev iz različnih delov Evrope: »*Ko so spoznali, da ni na Češkem nobenega odpora proti njim več, so se cesarski vojaki zapodili povsod po češki deželi in kradli, ropali, jemali. Pri tem so pregledovali vsak kot, lovili uboge ljudi, jim zavijali vratove, jih mučili in morili z ognjem, da bi prišlo na dan, keje imajo skrit denar, tako da je bilo grozno in žalostno o tem govoriti. Povsod en sam av, joj, groza, daj in vzemimo!*«³¹

Eden pribočnikov Maksimilijana Bavarskega se je hvalil, da je na tej vojaški odpravi spravil skupaj 60.000 zlatnikov, dodal pa je še, da je pravi bedak tisti polkovnik ali kapetan, ki si ne bi nabral vsaj pol toliko. Plen, ki so ga vojaki samo v prvih štirih dneh po bitki pri Beli gori naropali zgolj v Pragi, je bil ocenjen na dva milijona zlatnikov, v plenjenju pa so generali celo prekašali svoje žolnirje.³² Tako je bil deželam sv. Václava, ki so se mogle za svoje blagostanje zadnjih nekaj stoletij pred Belo goro – z vmesnim burnim obdobjem husitskih vojn – zahvaliti tudi dobro delujoči fevdalni ureditvi, spodmaknjen

30 Boji s stanovskimi vstajniki so potekali do marca 1622, ko pade Třeboň.

31 Mikuláš Dačický, *Paměti I*, ur. Antonín Rezek, Praha 1878, 268.

32 E. Denis, n. d., 38.

pomemben steber trdnosti: dobra in trdna (narodna) uprava. Zavladal je namreč vesplošni kaos: strachovski opat, ki je potoval na Dunaj, je bil sredi belega dne napaden od roparske tolpe in je komaj došel v najbližje mesto; upravitelja Moravske, kardinala Dietrichsteina so na poti napadli in oropali neapeljski žolnirji, knezu Liechtensteinu pa so v sami Pragi njegovo palačo povsem »izpraznili« vojaki, ki naj bi jo (ob)varovali pred (iz)ropanjem.

Toda slednji se je takrat ukvarjal predvsem s tem, kako bi kaznoval glave stanovskega upora. Šestega aprila 1621 je namreč dobil ukaz, naj da zapreti petdeset vodilnih vstajnikov, katerih večina je lahkomišelnost ostala kar v Pragi, ker se je zanašala na obljube, ki jim jih je dal Maksimilijan Bavarski. Po deželni ustavi bi jih bilo treba postaviti pred najvišje deželno sodišče, toda v tem primeru je bila narejena izjema, ki je začela prakso, da so izjeme postale (novo) pravilo: sklicana je bila posebna komisija, v katero je bilo imenovanih tudi nekaj tujcev, kar pa je bil prva centralizacijska poteza Habsburžanov. Ti so pri tem vprašanju vede in načelno, toda zato toliko bolj pomenljivo pustili v nemar določila stare deželne ustave, ki ni dovoljevala, da bi stanovom na deželnem sodišču sodili ljudje, ki niso bili njihovi sodeželani. Med ustanavljanjem komisije je Liechtenstein razglasil sodbo nad dvajsetimi osebami, ki so umrle že pred bitko pri Beli gori: njihova posestva naj se zaplenijo v korist kraljevega erarja.

S tem pa je tudi sodni komisiji dal precej jasen namig, kaj pričakuje od njenih članov. In tudi tožilec Přebík Jeníšek z Újezda je dobil poduk, naj se nikar preveč ne zadržuje okoli pravniskih skrupulov, temveč naj se kot na dokaze mirno nasloni kar na »splošno znane« stvari. Tako je komisija najprej obsodila na smrt in izgubo imetja devetindvajset oseb, ki niso prišle pred sodišče, nato na izgubo plemiškega imena in časti deset že pokojnih vstajnikov, nazadnje pa so bili na smrtno kazen obsojeni še glavni kolovodje upora proti Habsburžanom: sedemnajst direktorjev, ki so bili v ječi v Pragi, in še petnajst drugih posameznikov, ki so v organiziranju upora igrali pomembnejšo vlogo. Med obsojenci so bili tudi znameniti učenjaki, npr. rektor Karlove univerze Jesenius, pa tudi pomembni diplomati, dvorjani in pisatelji, npr. Kryštof Harant s Polžic, skratka intelek-

tualni cvet sekularnega dela češkega nekatoliškega prebivalstva, z njihovo usmrtnitvijo pa je na simbolni ravni legel v grob tudi zgodovinski češki narod. Kajti tisto, kar je starih zgodovinskih identitet in identifikacij še ostalo, je bilo vezano na ljudi, ki so bili v naslednjih letih pognani daleč za meje dežel svetováclavske krone, predvsem na češkokobratske in protestantske učenjake in duhovnike – na Jana Amosa Komenskega, Pavla Skálo, Pavla Stránskega ...

Toda v zvezi z zapisanim je treba poudariti tudi naslednje. S koncem političnega češkega naroda po Beli gori se ne pretrga kontinuiteta v češki jezikovni in slovstveni kulturi, kajti podobno kot slovenski protestanti zapustijo *Dalmatinovo biblijo*, tako tudi češki nekatoliki dajo v zakup prihajajočim stoletjem *Kralicko biblijo*. To je knjiga, s katero so češki bratje³³ trajno zaznamovali razvoj češkega slovstva, literature in kulture. Je tudi najlepši dokaz duhovne moči članov te veroizpovedi kakor tudi največja kulturna dediščina, ki so jo ti zapustili češkemu narodu.³⁴ *Kralicka biblija* je prvi češki prevod biblije iz izvirnih jezikov. Vsi dotedanji celoviti prevodi v češčino, ki

33 Z imenom češki bratje (Čeští bratří, imenovani tudi Jednota bratrská in Jednota českých bratří) se označuje verska skupnost, ki je nastala v 2. polovici 15. stoletja kot odgovor na slabo stanje in zavržena dejanja v rimski ter utrakvistični cerkvi na Češkem. Češki bratje so bili znani po svojem doslednem držanju preproste, vendar stroge biblične moralke (v čemer so se precej razlikovali od drugih sočasnih cerkva). Najznamenitejši češki brat plemiškega stanu je bil Peter Vok z Rožemberka, med njihovimi škofi pa sta najbolj izstopala Jan Blahoslav in Jan Amos Komenský, ki je bil hkrati tudi zadnji češki češkokobratski škof. Temeljno informacijo o čeških bratih za slovenskega bralca še vedno prinaša Jaroslav Bidlo, *Jednota bratrská*, v: *Ottuv slovník naučný* XIII, 159–173.

34 Ime je dobila po naselju Kralice na Moravskem, ki je prvič omenjeno l. 1255, kot mesto pa l. 1303. V tem mestu je imela Jednota češkokobratská eno svojih najboljših tiskarn, ki je s svojimi tiski veljala za zgled domače in tuje tipografsko-tiskarske umetnosti. Tiskarna se je najprej nahajala v Ivančicah, nato pa je bila preseljena v Kralice, kjer je ob radodarni podpori gospodarjev z Žerotína ostala do dokončnega zatrtja čeških bratov na Češkem in Moravskem. Med vzor(č)ne tiske iz tiskarne v Kralicah sodijo: *Mala biblija*, samo tekst (1596); *Psalter* (1579, 1581, 1583); *Streycovi Psalmi* (1587, 1590); *Kapitova Postilla* (1586); *kancional* (1581, 1594), predvsem pa *Šestdelna* ali *Kralicka biblija* (1579-93), ki je najslavnejše delo krališke tiskarne in ki še bolj kot drugi krališki tiski izstopa s svojo lepo tipografijo (kar kaže na visoko razvito obrtno spretnost izdelave črk) in z dvobravnim okrasjem.

se začenjajo že v 13. stoletju, so bili izdelani na podlagi *Vulgate*. Ti starejši prevodi so samo izjemoma upoštevali grško (Beneš Optát) ali hebrejsko (Jan Vartovský z Varty) predlogo. Takšni prevodi za namene Jednote, ki je Biblijo razumela kot »Božji zakon« in ki ji je Sveto pismo pomenilo vir vere in življenja, vsekakor niso mogli biti zadostni. Zato je Jednota s številnimi in vztrajnimi prošnjami primorala svojega najzmožnejšega člana, Jana Blahoslava (1523–1571), da je prevedel *Novi testament*.³⁵ Ta odlični prevod je nato Jednoto pripravil do tega, da je po Blahoslavovi smrti organizirala prevajanje Starega testameta iz izvirnih jezikov. Izmed njenih članov so bili izbrani najboljši od najzmožnejših: Ondřej Štefan, Jan Eneas, Izaiáš Cibulka, Jan Kapita, Jan Effreim, Pavel Jessen, Jiří Strejc in dva poznavalca hebrejščine, sirijščine in kaldejščine: M. Mikuláš Albrecht s Kaménka in Lukáš Helič (ki je bil iz židovske družine). Možje so se pri delu ozirali na *Grammatiko česko* (1571) J. Blahoslava, podviga pa so se lotili z zanosom in z vedenjem o velikem pomenu svojega početja. Preučili so več tiskanih in rokopisnih čeških ter tujejezičnih biblij, predvsem pa so upoštevali hebrejski tekst, njegovo kaldejsko razlago, parafrazo v sirijščini in grško *Septuaginto*. Že l. 1579 je tako izšel prvi del prevoda (z dvojnimi predgovorom – za duhovnike in druge bralce), leto kasneje II. del, l. 1581 III. del, l. 1587 IV. del, l. 1588 V. del in l. 1593 VI. del. (od tod tudi poimenovanje *šestdelna biblija*), ki je bil reprint Blahoslavovega *Novega testameta*.³⁶ Največja skrb je bila posvečena vsebini: prevod, ki je bil dosleden glede na izvorno besedilo, toda kljub temu tekoč, je bil v svojem času

35 Za to nalogo se je kar najtemeljiteje pripravil: kritično je preučil novejša in starejša češka, latinska in grška besedila in tudi novi Lutrov prevod (1522–1534). Tako je z »veliko truda v pretežnem delu svojega življenja« ustvaril prevod Novega testameta, ki ga po kvaliteti ni dosegal noben drug sočasni prevod. To delo je prvič izšlo l. 1564 (s številnimi komentarji, razlagami in konkordancami), drugič, l. 1568 (s številnimi filološkimi in kritičnimi komentarji), pa v tipografsko odlični podobi, ki je primerljiva s kasnejšo *Kralicko biblijo*.

36 Pretežni del prevajalskega podjetja in ves tisk sta bila opravljena v Kralicah, kjer so prevajalci uživali radodarno gostoljubje Karla z Žerotina st. *Kralicka biblija* je kot tiskarsko delo Zaharije Solína primerljiva s slavnimi umetniškimi deli nizozemskih tiskarjev. Izjemna je bila tudi zunanja izdelava, še posebno pri pergamentnih izvodih, ki so bili bogato okrašeni s srebrom.

vzor(č)no delo. Zato ne preseneča, kar je v *Kšaftu* o njem zapisal Jan Amos Komenský, namreč, da je »*malo narodov, ki bi v svojem jeziku slišali sv. preroke in apostole govoriti tako pristno, izvirno in jasno*«. Pomemben del *Kralicke biblije* so bili tudi pridejani komentarji in razlage. V njih se ne kaže samo za svoj čas natančno poznavanje filologije, arheologije, zgodovine in geografije, temveč celotno bitje in žitje čeških bratov, njihova teologija, dogmatika in moralka, njihov pogled na svet, pa tudi njihova ljubezen do domačega jezika in skrb zanj.

Pomen *Kralicke biblije* je po njenem nastanku rasel znotraj skupnosti čeških bratov in tudi zunaj nje. Kakor je razvidno zlasti iz spisov Komenskega, je za češke brate postala vir jezikovne norme in stilogena predloga, vesplošno pa je postala vir, kjer so se vzorovale večinoma vse kasnejše izdaje Svetega pisma v češkem jeziku do srede 19. stoletja, s takšnim kulturnim vplivom pa je pomen znamenitega prevoda za češko literaturo in kulturo povsem analogen pomenu *Dalmatinove biblije* za slovensko slovstvo in kulturo.³⁷

Kaj je *Kralicka biblija* pomenila češkim preporoditeljem v 19. stoletju, je razvidno iz naslednjih besed Josefa Jungmanna: »*Med Čehi ni najbrž nikogar, ki naše stare literature ne bi imel za glavno šolo češkega knjižnega jezika. Pod tem seveda ne razumem celega njenega razvoja, od prvih, nam poznanih začetkov do 18. stoletja, temveč predvsem spisje 16. stoletja, v njem zlasti Kralicko biblijo, ki je neprecenljiv zaklad našega naroda in ki more veljati za vir in merilo knjižnega jezika na Češkem, Moravskem*

37 *Hallska* (1722, 1745, 1766), *Bratislavska* (1787) in *Berlinska* (1807) biblija ter *Kleychov* (1730), *Hallski* (1722, 1744), *Lužiški* (1730), *Berlinski* (1752) in *Bratislavski* (1775) Novi testament neposredno navezujejo na *Kralicko biblijo*, zunaj skupnosti čeških bratov pa je s svojim jezikom, pravopisom, prevodom in komentarji vplivala tudi na katoliške, utrakvistične in celo jezuitske tekste. Podobno kot slovenski jezuiti, npr. Jernej Basar, poznajo in tudi uporabljajo »heretika« Dalmatina, tako tudi Matěj Václav Šteyr iz *Kralicke bible* potegne svoj pomembni spis *Žáček čili Orthographia aneb výborné dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti, vytažený z české biblí, která na několik dílů rozdělena byvši, mezi nekatolickými jest u veliké vážnosti*, (Praha, 1668, 1730, 1781). Besedilo *Svatováclavske biblije* je bilo popravljano glede na *Kralicko biblijo*. Celo znamenita Procházkova biblija (*Novi testament*, 1786; celo *Sveto pismo* 1804) je *Kralicko biblijo* upoštevala v besedilu in razlagah, ravno tako biblija iz l. 1851, 1857 in 1864.

in Ogrskem in je za to modremu jezuitu Matěju Šteyerju z vso pravico tudi veljala.«³⁸

Usmrnitev političnih in kulturnih voditeljev češkega naroda je zarezala med Čehi in Habsburžane na ravni zgodovinskega spomina – in tega se sicer da potlačiti, ne pa tudi izkoreniniti – nepremostljivo in do razpada habsburške monarhije 1918 nepreseženo brezno sovraštva. Toda najprej je moral razsodbo podpisati vrhovni gospodar nad telesi svojih podložnikov v čeških deželah – Ferdinand II. In ta se je posvetoval s svojimi običajnimi svetovalci: s spovednikom jezuitom Becanom, pa tudi s kardinalom Dietrichsteinom, in ta dva sta cesarja seveda opominjala, naj ga nikar ne bo groza usmrtnice obsojencev. Ferdinand je na koncu postavil svoje ime pod smrtno obsodbo za sedemindvajset voditeljev stanovskega upora, nato pa se je mirne vesti napotil v Mariazell, da bi Materi Božji poklonil zlato krono. Knezu Liechtensteinu je še dovolil, da sme protestantskim vstajnikom dopustiti zadnjo dušno uteho s strani utrakvističnih duhovnikov; kalvincem in češkim bratom je bilo odrečeno tudi to poslednje zadoščenje.

Tako je v drugi polovici junija 1621 na Týnském, danes Staroměstském náměstí, nasproti stare husitske metropole, Týnskega chráma, zrasel čuden gledališki oder – morišče, kjer so 21. in 22. pokončali obsojene na smrt. In čeprav je bilo javno mnenje do nesrečnikov dotlej strogo, so bili ljudje vendarle zgroženi nad njihovim pričakovanim groznim koncem. V cerkvah so pridigarji navkljub splošni grozi vernikom priporočali, naj se svojih sonarodnjakov spomnijo v molitvah, knez Liechtenstein pa se je bal, da bi v Pragi utegnili priti celo do nemirov. Zato je dal vse ulice, ko so vodile do Týnskega trga, tesno zastražiti, mestna vrata so bila zaprta, na izpostavljeni mesta pa so postavili celo topove.

Sama eksekucija je bila zrežirana precej teatralično, kajti celotno morišče je bilo pregrnjeno s črnim suknom, na oder se je stopalo s

38 Josef Jungmann, O různění českého písemního jazyka, v: *Josefa Jungmanna sebrané drobné spisy veršem a prosou* I, Praha 1870, 30–37. Josef Hanuš, Kralice, v: *Ottův slovník naučný* XV, 40, 41; prim. z Anton Breznik, Literarna tradicija v Evangelijih in listih, v: Anton Breznik, *Jezikoslovne razprave*, Ljubljana 1982, 27–54.

prvega nadstropja mestne hiše, pred vsakim obsojencem pa je bilo prav tako razgrnjeno črno sukno, v katerega so zavili nesrečnikovo truplo, ko je dotičnega rabelj skrajšal za glavo. Nazadnje tudi vsem mrtvim upornikom ni bil dopuščen spodoben pokop: glave njihovih kolovodij so zložili v železne koše, ki so bili izpostavljeni na staromestskem stolpu Karlovega mostu čez Vltavo, kjer so posmrtni ostanki ostali skoraj deset let – do 1631., ko je saška vojska zasedla Prago in jim omogočila spodoben zadnji počitek v Týnskem chrámu.

Ko so bili tako odstranjeni politični voditelji Čehov, so se restavracijske oblasti³⁹ lotile duhovnih vodnikov naroda, njegovih utrakvističnih, protestantskih in češkokobraskih dušnih pastirjev. In če so pred Belo goro menili, da bo restavracija katolicizma na Češkem dolgotrajna, so prihajali zdaj vse bolj na misel, da je mogoče utrakvistični verski plevel, zlasti pa zlo seme herezije, ki da ga je med Čehi zasejala *Bestia triumphans* Martin Luther, izkoreniniti že v nekaj letih. In takšne pobude niso zrasle v čeških glavah, kajti med njimi ni bilo nikogar – niti med najbolj gorečimi katoličani ne⁴⁰ –, ki bi se hotel spuščati v to pustolovščino s, kot se je zdelo, precej negotovim razpletom. Celó sam Jan Lohelius, ki je praški nadškofovski prestol zasedal v desetletju med 1612 in 1622, je omagal ob misli, da bi bilo mogoče katoliško restavracijo v čeških deželah kako pospešiti. Ker je bil med češkim katoliškim klerom eden prvih, ki se je skladno s smernicami tridentinskega koncila spustil v spopad z drugače verujočimi, je zelo dobro vedel, kje ležijo ovire, da bi se češki narod zopet vrnil v naročje matere rimske cerkve, in kako velike so: vsa češka kraljevska mesta razen Budějovic in Plzna so bila namreč odločno protestantska, v Pragi pa je bilo katoličanov nič več kot 2000, pa še ti so bili povečini tujci.⁴¹ Poleg tega je stanovski upor, čeprav je bil

39 V deželah sv. Václava je šlo tako za politično kot za versko restavracijo, tj. za uvedbo popolne podložnosti češke krone habsburški nadoblasti in za ponovno uveljavitev katoliškega univerzalizma, ki je bil izgubljen po l. 1420.

40 Izjema je bil morda edino kardinal Dietrichstein, ki je bil drugače iskreno in globoko pobožen človek, toda drugoverce je poleg privrženosti rimski cerkvi preganjal tudi iz osebne maščevalnosti: med stanovsko vstajo so ga namreč moravski protestantski direktorji zaprli, prostost pa je dobil šele, ko je plačal 10.000 zlatnikov odkupnine.

41 E. Denis, n. d., 47.

sorazmerno kratek, do kraja razdejal že tako hudo načeto cerkveno-upravno strukturo katoliške cerkve v čeških deželah, ki se je pod naleti najprej husitske, nato pa češkobradske in protestantske cerkve krušila že od prvih desetletij 15. stoletja. Samostani so bili ali požgani ali izropani ali so se praznili, pomanjkanje duhovnikov na farah pa je bilo tolikšno, da so jih katoličani dajali v roke celo utrakvistom, s katerimi so se še stoletje in pol nazaj krepko lasali ter potezali za primat nad češkimi dušami – če so ti le hoteli preklicati doktrine, ki so bile nasprotne uradnemu katoliškemu nauku, in če so obljubili imeti svoje žene pri sebi kot kuharice. Seveda pa so na glavne predstavnike klera pritiskali redovniki, ki so si prizadevali dobiti nazaj vsaj nekaj svojih pozemskih bogastev izpred stanovske vstaje. In če ni šlo drugače, so se pritožili, tudi k cesarju; k slednjemu so pritožbe romale predvsem preko jezuita Becana in nato preko njegovega naslednika Lamormaina. Tako je mogla rekatolizacija upornih Čehov na začetku celo na simbolni ravni zabeležiti komaj kakšno pomembnejše dejanje. Razen »slavnostnega očiščenja« katedrale sv. Víta v Pragi, ko so izkopali ostanke pridigarjev in plemstva, ki ni bilo katoliške vere, in jih nadomestili z relikvijami svetnikov – z nekaj lasmi Device Marije, z mrtvaškim prtom Jezusa Kristusa, s kameni, s katerimi so menda pobili sv. Štefana ... Toda to »očiščenje« je pri češkem prebivalstvu vzbudilo ravno toliko srda, kot ga je nekaj let prej nezumno divjanje Abrahama Scultetusa (Schulza), dvornega pridigarja Friderika Pfalškega, ki je, omejenega duha, kot je bil, oskrunil starosvetno katedralo (sv. Víta), razbil križe in razmetal ostanke svetnikov, s čimer je tudi svojega gospodarja spravil ob velik del ugleda, ki ga je užival v javnosti.⁴²

Protireformacija na Češkem je zaradi pomanjkanja jasne vizije, kako pristopiti k celi zadevi, predvsem pa zaradi umanjkanja prebojne osebnosti odločne volje bolj ali manj stopicala na mestu, prav vse pa se je spremenilo s prihodom mogočnega papeškega nuncija Caraffe na Češko. Škof Carlo Caraffa je bil potomec znamenite neapeljske družine.⁴³ Pred prihodom v Srednjo Evropo se je izkazal

42 E. Denis, n. d., 52.

43 Družina Caraffa je katoliški cerkvi pred njim dala že mrkega Giovannija Pietra Caraffo, papeža Pavla IV. (1555–1559), njegovega nečaka, kardinala Carla

kot diplomat, v njegovi mentaliteti pa sta se državnik in vojak podobno kot nekdaj pri Bernardu iz Clairvauxa harmonično prepletala z apostolom. Med pogoltnimi posvetnjaki in besnimi podpihovalci najnižjih strasti, ki so v tretjem desetletju 17. stoletja dodobra napolnili Ferdinandov dvor v mestu ob lepi modri Donavi, se je zdel Caraffa res nekaj posebnega in izjemnega: kot bleščča reminiscenca na čase silovitih renesančnih cerkvenih vladarjev. Visok, odločen, jasnega razuma in ostre misli. Veliki inkvizitor, ki ne uničuje iz poželenja, strahopetno ali neodločno, temveč zgolj *ad maioram Dei gloriam*. In s hladnim mirom angela pokončevalca. Če mora brodirati po krvi, počne to, ne da bi trenil z očesom in z dvignjeno glavo. Tega moža je torej Gregor XV., natančneje, njegov nečak Ludovico Ludovisi poslal v češke dežele, da bi »*uporabil srečni obrat situacije*«. Čas ni primeren za popuščanje: krivoverci da so imeli peklenski načrt uničiti habsburško vladarsko hišo in potem vdreti v Italijo, toda Previdnost ni pustila, da bi svoje zle namere tudi uresničili. Zato se ji je potrebno zahvaliti za milost in si prislužiti njeno trajno naklonjenost, in sicer tako, da se celotna monarhija združi pod enim vladarjem iste veroizpovedi – katoliške.

Ko je Caraffa prišel na Češko, je bil najprej presenečen nad obsežnostjo in zahtevnostjo nove naloge, toda tudi nad Liechtensteinovim skepticizmom in Loheliusovo mlahavostjo. Kmalu pa je bil zopet v sedlu: »*Ne zdi se mi primerno, da bi mi katoličani po tolikih zmagah ostali v nižjem položaju kot od usode premagani krivoverci; kajti ti ne strpijo nad seboj nobenega katoliškega vladarja, niti ne puste nobene katoliške pobožnosti.*«⁴⁴ Na Češkem je organiziral delovanje rekatolizacijskih verskih komisij, ki so po deželah svetováclavske krone ordinirale še z večjo silovitostjo kot slabi dve desetletji in pol prej Ferdinandove v Notranji Avstriji, v obrambo odločnega postopanja nuncija Caraffe pa je bilo občasno izrečeno, da moža ni mogoče gledati postrani in ga soditi glede na sodobni idearij, ki zagovarja pluralnost predstav s področja

Caraffo, ki se je v evropsko politično zgodovino trajno umestil z makiavelističnim izrekom *Populus vult decipi, decipiatur* (Ljudstvo si želi prevare, zato ga varajmo), ter pred in po njima – od 14. do 19. stoletja – še številne druge pomembne cerkvene dostojanstvenike.

44 E. Denis, n. d., 51.

transcendentalnega. Kajti barok da menda ni dopuščal verskih kompromisov in da je preteklost napačno misliti znotraj idearija in imaginarija, ki je bil v tistem času še neznan.

Čeprav tak premislek načeloma vsekakor drži, pa je treba v zvezi z uveljavitvijo protireformacije in rekatolizacije v deželah sv. Václava pomisliti na čisto poseben kulturni milje, ki se je v tem srednjeevropskem prostoru (iz)oblikoval od husitskih vojn dalje. Od tedaj, ko se je na Češkem začel odločen in včasih tudi krvav spoprijem med nasprotujočimi si konfesijami, pa do drugega desetletja 17. stoletja je preteklo dovolj časa, da so se verske strasti dodobra pomirile in da je obveljalo prepričanje, kako je na tej čudni poti človeka skozi življenje, sredi teme in negotovosti, ko se večkrat zaman trudi spoznati svoj končni cilj in namen, preprosto nemogoče ter tudi nesmiselno pripisovati izključno resnico o tem vprašanju zgolj enemu (samemu) določnemu verskemu odgovoru. Na Češkem so bili namreč med množico konfesionalno različno izpovedujočih se ljudi dominantni tisti glasovi, ki jim ni bil neznan pomen plemenitega izreka rabija iz Nazareta, katerega je zapustil kot pomemben del svojega duhovnega testamenta: »*V hiši mojega Očeta je veliko bivališča.*« (Jn 14, 2.)

Za veliko večino konfesij tega dela Srednje Evrope je bilo v času pred Belo goro značilno, da so se s spoštovanjem sklanjale pred vsakim, ki je v ponižnosti in veri povzdigoval svojo misel k Neskončnemu, pa naj je bila formulacija njegovih molitev kakršna koli. V tej smeri je od sredine 15. stoletja naprej pomembno vlogo opravljala zlasti *Jednota bratrská*, ki se je prva izmaknila ozki determinativnosti dogmatike rimske cerkve in je svoje poslanstvo videla predvsem v oznanjevanju miru in ljubezni ter v preprostem, toda doslednem krščanskem življenju, njen vpliv pa je bilo čutiti v vseh stanovih češke družbe. Katoliška restavracija nastopajočega versko militantnega baroka je tako s svojo konfesionalno nestrpnostjo in krčevitostjo za Čehe predstavljala nekaj starega, preživelega, nekaj, česar so se sami skozi marsikatero muko in težavo v dveh stoletjih zgodnjega novega veka očistili in kar so že presegli. Bila je namreč ponovno oživljanje stare srednjeveške zamisli o konfesionalni unitarnosti. Res pa je, da so bili po začetku stanovske vstaje iz čeških dežel izgnani jezuiti, toda predvsem zato, ker so šteli stanovi njihovo politično in druž-

beno delovanje ter netenje verskega sovraštva kot nevarno za češko krono. Kajti jezuiti so javno, v pridigah in na misijonih, zlasti pa pri stikih s politično pomembnimi člani katoliško-prohabsburške strani češkega plemstva zagovarjali zamisel, da katoličani niso dolžni držati besede, ki so jo bili dali krivovercu, in to kljub temu, da so v isti sapi učili, »da je treba trdno držati tisto, kar smo obljubili, in to vedno, ko reč sama na sebi ni zla in nepoštena«. To pa je bilo za češke nekatoličane toliko, kot reči, da ni *Majestát* Rudolfa II. nič drugega kot zgolj in samo prevara, kupovanje časa ter pretveza za dokončni obračun katoličanov z drugoverci. In v tem je najbrž srž vsega nezaupanja, ki je naposled rodilo dovolj napeto mentalno klimo, v kateri so se češki stanovi odločili, da bo treba z orožjem v roki braniti versko svobodo, ki so jo uživali do tedaj.

Toda tudi to so počeli brez verskega fanatizma. Stanovi so namreč po začetku vstaje v svojih uradnih proglaših dali vedeti, da ne nameravajo delati sile nikomur katoliške vere zaradi le-te, poleg tega pa so se razglašali celo za prijatelje vseh katoličanov v čeških deželah, s katerimi da želijo (kot do tedaj) živeti v miru, jih braniti in jim nikakor ne delati nobenih težav pri njihovem bogoslužju. Friderik (V.) Pfalški pa je bil po zasedbi češkega prestola še jasnejši: »*Pred Bogom in pred vsem svetom razglašamo, da smo trdno odločeni, da ne bomo nikogar napadli ali stikali zaradi njegove vere, niti tistih, ki pripadajo katoliški veroizpovedi, če se bodo le držali deželnih zakonov in še posebej Majestáta; zavezujemo se, da bomo ohranili svobodno izvrševanje katoliške vere.*«⁴⁵ In tako so bili med njegovimi uradniki tudi ne tako redki katoličani, od katerih pa češki protestantski kralj ni zahteval, da morajo konvertirati, temveč zgolj to, da se odrečejo vsiljevanju primata svoje veroizpovedi nad ostalimi. Friderik se je namreč med svojim kratkotrajnim gospodovanjem nad življenjem in smrtjo svojih podanikov v čeških deželah v srednjeevropsko zgodovino zapisal z mislijo, ki ni daleč od sodobnih predstav o versko pluralni državi, na ravni politične teorije pa zamisli laične države: »*Pritrditi je mogoče, da po pričevanju Svetega pisma in starih doktorjev vesti ni mogoče ne obvladati, ne zvezati, ne prisiliti in da ima to, takoj ko se prične uporabljati*

45 E. Denis, n. d., 53.

javni ali zasebni pritisk, usodne posledice in da je v različnih kraljestvih ta pritisk povzročil prevrate.«⁴⁶

Jezuiti so proti temu stavili teokratično idejo: krivoverci so hočeš, nočeš onstran vsega dvoma podvrženi moči cerkve in papeža. In proti slednjemu so se češki stanovi med vstajo bojevali z dekreti o izgonu Družbe Jezusove iz čeških dežel, medtem ko so natančno določili, da naj drugi redovi, ki so vse dotlej mirno prebivali v samostanih, tudi vnaprej uživajo deželni mir in varnost. Poleg tega je bil izgon naperjen proti redu, ne proti posameznikom, stanovi pa so poslali celo vojake, da bi jezuitske kolegije in cerkve branili pred izgredi ter jih tako obvarovali pred izropanjem.

Toda po Beli gori je bila situacija čisto drugačna kot pred odločilnim spopadom – in Caraffa je to vedel. Vladarja, ki je pred leti kot deželni knez nekaj podobnega že izvedel v Notranji Avstriji, ni bilo treba posebej opominjati, da naj s posvetno (po)močjo pomaga versko neubogljive Čehe zopet privedi nazaj v naročje matere cerkve, in da je treba pri tem, če ne gre drugače, uporabiti tudi grobo silo. In o slednjem je, bolj kot o vsem drugem, na zmagoviti katoliški strani vladalo harmonično soglasje. »Kakor bi posvetni vladarji nikoli ne dopustili, da bi se prelati vmešavali v upravo njihovih posestev, tako tudi vladarju ni dovoljeno, da bi po svoji volji in moči karkoli dodajal ali menjal v vprašanih vere, kajti slednje pripada edino papežu, zato je vladarjeva dolžnost postaviti se v službo vere, saj pade odgovornost za zlo, ki bi nastalo spričo njegove tozadevne nemarnosti ali šibkosti, prav nanj,«⁴⁷ branijo svojo politično-versko teorijo nasilne rekatolizacije s pomočjo posvetne oblasti jezuiti, posamezni bratje med družabniki Jezusovimi pa celo menijo: »Vse pojde dobro, /.../, če se bo le postopalo po vojaško. O, da bi Bog razvnel naše vladarje. Nikoli ne bo lepše priložnosti odvzeti Čehom vse privilegije, ki so pogubni veri, še posebej Majestät, in zopet dobiti nazaj cerkve.«⁴⁸

46 Franz Christoph Khevenhüller, *Annales Ferdinandei Oder Wahrhaffte Beschreibung Kayseris Ferdinandi Des Andern ... Thaten*, Bd. 9, Leipzig 1723, 614. Http: http://www.bibliothek.uni-augsburg.de/dda/urn/urn_uba000001-uba000199/uba000183/ (28. 08. 2011).

47 Franz Christoph Khevenhüller, *Annales Ferdinandei* IX, 135.

48 *Theatrum Europaeum*, I, Frankfurt am Main 1662, 43; http://www.bibliothek.uni-augsburg.de/dda/urn/urn_uba000200-uba000399/uba000236/ (28. 08. 2011).

Ista misel preveva in razvneva tudi papeškega nuncija. Napotki, ki jih je dobil od rimske *Propagande*, niso posebej določni, imajo pa natančno začrtan splošni kurz – Čehe je treba ponovno katolizirati. In to tako ponosno nekatoliško plemstvo, nič manj odločne meščane kraljevskih mest in seveda tudi nesvobodnike. Seveda je Caraffa vedel, da je bila na Češkem tedaj katoliška komajda desetina far, duhovnike svete rimske cerkve pa so potomci Žižkovih bojevnikov »zasmehovali kot izmeček človeštva«, toda tudi, da za vsako zadnjo plat raste šiba, za bolj trmaste duše palica, in če ta ni dovolj, gorjača. Zato se ni v svojih *Spominih* prav nič sprenevedal o tem, kolikšno vlogo je pri rekatolizaciji čeških dežel igralo grobo nasilje: da piše za razumne ljudi, ki poznajo politično realnost in vedo, da se v naročje cerkve marsikdo ne bi vrnil brez »potrebne sile«. Kajti mnoge je zgolj strah gnal, da so se dali »poučevati« katoliškim duhovnikom in da so sprejeli rimski katolicizem: »*Solam vexationem Bohemis posse intellectum praeberere eosque in bonam viam dirigere.*«⁴⁹ Jezuiti pa so o učinku strahu na Čehe modrovali: »*Strah, ki ga vzbuja kraljeva moč, pripravlja pot predanosti in poslušnosti; v naravi se vse počasi dviga k dobremu, najprej telesnost in nato duh, zato je na začetku vedno strah in trepet ter šele nato ljubezen do resnice in Boga.*«⁵⁰ In Čehi, ki so po letu 1628, ko *Obnovljena deželna ustava* tudi formalnoppravno zaključili versko restavrancijo in politično centralizacijo, ostali v deželah sv. Václava in so prestali omenjene ordalije pritiska ter strahu, so se v naslednjih desetletjih in stoletjih izkazovali s precej drugačno mentaliteto, kot je označevala njihove prednike za časa politične samostojnosti Češkega kraljestva. Poslej so bili kakor lev, ki so mu Habsburžani in rimska cerkev izdrli zobe ter populili kremplje.

Kako sta uporaba »potrebne sile« in »poučevanje« potekala na terenu, pripoveduje v svojim *Pamětích* Mikuláš Dačický (1555–1626), meščan Kutne Hore. Po Beli gori se je namreč tudi v tem velikem rudarskem mestu, kjer so od njega dni kopali srebro, ki je bilo podlaga češkega groša, začela katoliška restavrancija. Toda na začetku je bila še precej plaha in tiha: katoličani so uvedli procesije, pridigarje

49 *Caroli Caraffae commentaria de Germania sacra restaurata* (1630); navedeno po: E. Denis, n. d., 53–60.

50 E. Denis, n. d., 55.

pa so pozvali, naj se vrnejo k rimskemu obredju. Meščani so ubogali, toda ne brez ugovarjanja. Ko pa jim je bilo ukazano, da morajo predikante, ki so še vztrajali pri svoji heretični veroizpovedi, odpustiti, je bilo meščanom dovolj. Niso hoteli poslušati, temveč so se sklicali na svoje mestne privilegije in se pritožili h kralju – k Ferdinandu, ki je imel s podobnimi pritožbami opravka že v Notranji Avstriji; vse skupaj je zaleglo toliko, kot če bi dali volku paziti jagnje ali lisici kokoš. Tedaj pa je vzel stvari v roke Vilém Ilburk z Vřesovic, najvišji deželni kovničar, ki mu je bila dana v roke uprava Kutne Hore in je veljal za odločnega človeka. Mož je svojo katoliško vnemo pokazal že pred stanovsko vstajo, kajti že 1613., leto po nastopu na položaj najvišjega kovniškega mojstra dežele ob Vltavi, je kutnohorskim rudarjem prepovedal slovesno obhajati spomin na husite, ki so jih kutnohorski meščani 1419. zmetali v rudniške jaške. Med vstajo je svoj položaj prav tiho zapustil, po Beli gori pa je bil zopet postavljen na staro mesto. Toda v mestnem gospodarstvu je zaradi njegove nemarnosti vladal velik finančni nered, to pa v mestu, kjer je bila prva deželna kovnica, ni pomenilo nič dobrega – bilo je nekaj takega, kot če bi knjigovodski kaos vladal v državni banki. Zato je imel Ilburk več kot dovolj razlogov, da v Kutni Hori pokaže svojo katoliško vnemo in pravovernost ter da »naredi red«. In tako se je hitro lotil mestnega sveta, katerega je stiskal z grožnjami, da bi le odpustili pridigarje. Toda četudi so ga poslušali, in sicer tisti ljudje, ki jih je sam zrinil med mestne svetnike, so opozorili, da se bo zaradi tega ukrepa iz Kutne Hore izselila velika množica tujih priseljencev nekatoliških veroizpovedi, ki so delali v rudniku, slednje pa ne bo minilo brez velike škode za rudarjenje. Ilburk je na to ravnanje odgovoril tako, da je dal poklicati bataljon žolnirjev Albrechta Wallensteina, poučevanje nepokornih heretičnih kutnohorskih meščanov pa je poveril v roke duhovnika Matouša Appiana (Stoličke) s Pardubic.

Slednji je bil eden izmed najizrazitejših mentalitetnih originalov tistega časa in kar prototip pustolovskega duhovništva, ki je v kutah najrazličnejših barv in s tonzurami vseh mogočih oblik iz vseh strani Evrope pridrl v premagane češke dežele. Dačický Appian opisuje takole: *»Matouš Appian je dobil zobe zato, ker je bil sin nekega brambovca iz Plzna. Na svojih pridigah je prepovedoval, preklinjal, zmerjal, obsojal itd.*

Ob tem pa se je sprehajal v aksamitu kot velik posvetni gospod, se gostil in zabaval, lakomni in na denar nenasitno požrešni pop, ki je gledal samo to, kako bo iz koga iztisnil in izmolzel kaj novcev za krst, pogreb, zvonjenje itd. Tako so namesto pobožnosti izbruhnili splošno pohujšanje, jeza, težave, prepiri itd. Sploh je imel malokdo v čislih njegove nagrobne pridige, pa tudi ni bilo imeti česa v čislih.»⁵¹ Appian je bil obtožen sumljivih stikov z damami, ki so prakticirale najstarejšo obrt, bil pa je tudi v preiskavi zaradi umora, ki da ga je bil naročil. Toda z najvišjim kovničarjem Ilburkom je živel v popolni harmoniji, in sicer tako tesni, da sta si moža na neki večerji, ki sta jo krepko močila z darovi boga Bakha, celo razbijala krožnike drug drugemu na glavah.

Ilburk je torej ob pomoči Appiana ustrašoval kutnohorske mestne prebivalce in jim naznanil, da je želja Njegove cesarske milosti Ferdinanda II., da naj meščani z ženami hodijo v cerkev na katoliško mašo in pridigo; kdor bi to pomembno opravilo izpustil, pa za takšno početje ne bi imel tehtnega razloga, se bo moral pomiriti z denarno kaznijo. Toda ker so meščani raje dajali prednost plačevanju globe kot pa maši in pridigi, jim je pomagal k boljšemu razumevanju situacije še z grožnjo z zaporom, toda: *»Njegova Cesarska milost ne želi nikogar siliti k veroizpovedi pod eno podobo, toda milostljivo želi ukazati, da bi vi na sv. mašo in oznanilo Božje besede v cerkev hodili. Po pridigi in bogoslužju se lahko vsakdo vrne domov in ne bo k ničemur drugemu siljen.«* Ker tudi to ni bogve kako pomagalo, je mesto zasedla razdivjana soldateska, ki je občasno *»popadla ljudi obeh spolov in jih iz obleke slačila ter se pri tem ni obnašala vojaško, temveč pasje«.*⁵² Poleg tega je moralo mesto plačati prisilno posojilo Njegovi cesarski milosti, zaradi česar je moralo dati prekovati v denar zlate in srebrne dragocenosti iz katedrale sv. Barbare, ob tem pa so morali meščani sami iz svoje mošnje pokriti škodo, ki je zaradi vstaje nastala v rudniku srebra. Toda ko tudi to ni moglo izpuliti vztrajnega priznavanja kutnohorskih knapov *sub utraque species*, so bili podvrženi še večjemu pritisku: rudarji in mestni svet so bili 1624. in leto zatem ostro opomnjeni, da bo tisti, ki se ne bo udeleževal procesij, olajšan za vse svoje imetje.

51 M. Dačický, n. d. II, 242

52 M. Dačický, n. d. II, 244.

Zato je mnogo prebivalcev mesto zapustilo, rudniki, ki so bili glavni mestni gospodarski motor, so začeli propadati, mestni svet pa se je napotil v Prago, da bi dosegel nekakšen odlog. Tam so se jim posmehovali, da bodo »vojaki te trdoglavce hitro naučili katoliških pesmi«, in jim obljubili imenitno novoletno darilo – prihod jezuitov. In ti so na novega leta dan 1626 v resnici zasedli katedralo sv. Barbare,⁵³ toda okoli prestopa h katoliški veri so pri Kutnohorcih še vedno razvi-
devali bolj »majhno poslušnost in poboljšanje«. Zato je dobil kraljevski sodnik od češke komore ukaz, naj na rotovž skliče vse meščane in mestni svet ter naj vsakega posameznika temeljito izpraša, ali bo prestopil v katoliško vero ali ne: »Tistim, ki so pristopili h katoliški veri in so to javno tudi izpovedali, so takoj umaknili vojake iz hiše, neposlušnim krivovercem in upornikom, ki bi si zaslužili kazen in je še niso dobili, pa so jih nastanili.« Najvišji češki kovničar Ilburk, ki je bil od 1624. tudi predsednik češke komore, je svoje someščane 30. januarja 1626 v pismu prav po očetovsko opominjal, »da naj preudarijo z zdravo pametjo in, če mislijo, prostovoljno pristopijo h katoliški veri, na pa, da se dajo k temu siliti kot osli«.⁵⁴ Toda tudi tokrat kutnohorski rudarji niso kar tako popustili, kar jim je v njihova domovanja prineslo tolpe surovih soldatov Martina de Huerte.

Nazadnje je triumfiral gospod najvišji kovničar Češkega kraljestva in katoliška vera. Toda tudi Ilburkov gospodar Ferdinand II., ki je preko svojega češkega oprode s Kutno Horo opravil povsem identično, kakor je kot deželni knez notranjeavstrijskih dežel s pomočjo škofa Brennerja četrto stoletja prej, jeseni 1600, poračunal s here-
tičnimi stanovci in meščani v Celovcu.⁵⁵ Natanko tako, kot ga je poučil premeteni Stobej – kot najvišji deželni gospod je uveljavil svojo politično (pravno)moč(je) *ad maioram Dei gloriam*. Toda račun je izstavil historičnemu češkemu narodu: leta 1626 sta bili v Kutni Hori od 594 meščanskih hiš opusteli kar 202, število prebivalstva pa se je prepolovilo. In taki prizori so se ponavljali povsod po Češkem kraljestvu. Kdor v svobodnih kraljevskih mestih, kjer je Ferdinand

53 M. Dačický, n. d. II, 142.

54 E. Denis, n. d., 85.

55 Glej J. Gruden, n. d. II, 831–833.

uveljavljaj svojo voljo, naj bodo njegovi podložniki katoliške veroizpovedi, ni prestopil vanjo, so ga roke odločnih verskih komisij in njihovih posvetnih oprod brž porinile v mat položaj: ali v naročje rimske cerkve ali v tujino, kajti drugače so dotičnega dom napolnili razdivjani vojaki, tega pa nihče ni zdržal prav dolgo. Stiska čeških meščanov je bila namreč tako huda, da se je zgodovinski spomin nanjo še po stoletjih ohranil celo v obliki ustnega slovstva. Tako je češki pesnik, novelist, libretist in prevajalec Adolf Wenig (1871–1940) spisal *Věvec pražských pověstí*, kjer v kratki zgodbi *O srebrni ribi při Mýslíkovih* pripoveduje o veliki nuji praških pobelogorskih meščanov, ki so se morali izseliti tako hitro, da ni bilo časa niti prodati imetje, pa je zato gospod Mýslík družinsko srebrnino zdrobil, pretopil v rimskem loncu v obliki ribe, odlitek pa shranil v steni, kjer ga je novi hišni lastnik čez nekaj stoletij našel.⁵⁶

Toda že davno pred Wenigom se je grobo nasilna pobelogorska doba brez vsake eksistencialne gotovosti, na kateri so nekatoliški Čehi, stoletje in pol vajeni strpnega verskega sobivanja z drugače verujočimi, stavili ključni del svojega bitja in nehanja, skozi peresa protagonistov prelila v nekatere najčistejše temne bisere starejše češke literature. Izpovedno najsugestivnejše, toda eksistencialno tudi najbolj bridke ter mračne. Predvsem v znamenito delo Jana Amosa Komenskega *Labyrint světa a lusthaus (ráj) srdce*,⁵⁷ kjer alegorični popotnik med svojim potovanjem skozi svet ne najde nič, na kar bi se lahko naslonil.⁵⁸ Ničesar, kar bi bilo natanko tako in to, kot se zdi, ter nikogar, ki bi mu bilo moč zaupati. Vse je zgolj in samo videz, prevara in negotovost, skratka en velik, črn Nič. In edina uteha, ki jo more slehernik sploh najti, je v Božji milosti, v predajanju le-tej in Božji volji. O »lučnih svetilnikih« družbe do Komenskega, filozofih, je znameniti češki filozof, pedagog in pisatelj zapisal takole:

56 Adolf Wenig, O stříbrné rybě u Mýslíků, v: *Věvec pražských pověstí*, Brno 2002, 11–13.

57 Zasnovano 1623., prvic izdano 1631.

58 Čas po Beli gori je bil za Komenskega zaznamovan s skrivanjem pred verskim preganjanjem in z odhodom v izgnanstvo. Poleg *Labyrintu světa a lusthause srdce* sodijo med njegove spise iz tega obdobja tudi *Přemýšlování o dokonalosti křesťanské*, *Nedobytečný brad jméno Hospodinovo*, *Truchlivý*, *Pres boží*, *O sirobě* in teozofski spis *Centrum securitatis* (okoli 1625, znan predvsem pod naslovom *Hlubina bezpečnosti*), ki se idejno približuje *Labyrintu světa*. Prim. Josef Pekař, n. d., 161, 162.

Popotnik pride med filozofe

In mi pravi vodič: »Skoraj te pripeljem med same filozofe, katerih delo je iskati načine za popravo človeških napak in kazati, v čem je resnična modrost.« Odrvnem: »Tukaj se bogdaj gotovo česa naučim.« On odgovori: »Seveda: kajti to so možje, ki poznajo prav vsake stvari resnico in mimo katerih vedenja se ne godi nič – ne v nebesih, pa tudi v peklu se ne more nič skriti pred njihovim poznavanjem; njihovo življenje je pravi odsev vseh častivrednih lastnosti; oni učijo mesta in cele pokrajine, imajo Boga za prijatelja, z modrostjo svojo pa segajo k njegovim skrivnostim.« »No, pojdiva,« sem rekel, »pojdiva mednje, čimprej.« Toda ko me je pripeljal tja in sem ugledal ono množico starcev ter njihovo čudno početje, sem obstal kot okamenel. Bion je samo tiho sedel, Anaharsis se je sprehajal, Tales je letal, Heziod oral, Platon v zrak ven in ven gonil o idejah, Homer pel, Aristotel razpravljal, Pitagora molčal, Epimenides spal, Arhimed metal zemljo s tečajev, Solon je pisal zakone, Galen pa recepte, Evklid je meril sobano, Kleobulos pa se je pečal s prihodnostjo, Pitakus se je bojeval, Bias prosjačil, Epiktet sužnjeval, Seneka je med tonami zlata sedeč hvalil revščino, Sokrat je o sebi vsakemu, da nič ne ve pripovedoval, Ksenofon je nasprotno vsakemu obljubljal, da ga bo vse naučil, Diogenes je pogledoval iz soda in mimoidoče krepko zmerjal, Timon je vse preklinjal, Demokrit se je temu smejal, Heraklit pa je zaradi tega jokal, Zenon se je postil, Epikur pa mastil, Anaksarh pa je na koncu dejal, da to vse skupaj sploh nič ni in da se vse samo tako zdi. Bilo pa je tudi mnogo filozofkov manjšega formata in vsak je uganjal kaj prav nenavadnega, pa si vsega nisem zapomnil, niti se mi ne zdi, da bi omenjal. Ko sem gledal te reči, sem dejal: »In tole so modrijani, luč sveta? Ah, ah, sem se pa že vse drugačnih reči nadejal. Saj so kot kmetje v krčmi, vsak nekaj tuli in vsak drugače.« Na to mi je odgovoril moj vodič: »Ti si omejenec, ti teh skrivnosti sploh ne razumeš.« Ko pa sem slišal, da so to skrivnosti, sem začel o njih natanko premišljevat in moj vodnik mi jih prične razlagati. Tedaj pristopi nekdo, ki je tudi nosil oblačila filozofa (imenoval se je Pavel iz Tarza), in mi zašepeta v uho: »Če kdo misli, da je moder med vami na tem svetu, naj postane neumen, da postane moder. Kajti modrost tega sveta je neumnost pri Bogu. Pisano je namreč: 'On zasačuje modre v njih lastni zvijači'; in zopet: 'Gospod pozna misli modrih, da so prazne.'« Ker se je s to besedo dobro ujemalo, kar so moje oči videle in ušesa slišala, sem dejal: »Pojdiva

drugam. «Moj vodnik pa me je ozmerjal z bedakom in mi zabrusil, da bežim od modrih, ko bi se imel od njih kaj naučiti.»⁵⁹

Še pretresljivejšo temno podobo takratne nerazveseljujoče stvarnosti pa je zapustil češki pobelogorski izgnanec, prevajalec in izdajatelj Jiří Třanovský (1592–1673), čigar najpomembnejši prispevek k češki pobelogorski izgnanski literaturi je gotovo (so)avtorstvo, prirejanje, prevajanje, urejanje in izdaja evangeličanskega kancionala *Cithara sanctorum neb žalmy a písně duchovní staré a nové, kterých církev evangelická užívá* (Levoča 1636), imenovanega tudi *Tranoscius*.⁶⁰ In v njem je prišla med pobelogorske izgnance tudi pesem *Ah, Bože, k jakému světu ráčils nás dochovati*:

*Ah, Bože, k jakému světu
ráčils nás dochovati!
Styště se v pravdě člověku
na světě již trvati:
Pro mnohe vzešlé neřesti,
jež musíme pořád nésti,
A to čím dal, tím více.
/.../
Bože, Bože na výsosti,
prociť a pohleď dolů,*

59 Jan Amos Komenský, *Labyrint světa a ráj srdce*, XI. poglavje, ur. Antonín Škarka, Praha 1970, 60–62.

60 Kancional je v prvi izdaji vseboval 414 pesmi. Od tega je bilo 25 prevodov Luthrovih pesmi, 43 je bilo prevodov drugih nemških protestantskih verzifikatorjev (F. Nicolai, P. Eberus, M. Moller, L. Helmbold), nekaj pa je bilo tudi svobodnih parafraz latinske himnike (Ambrozij, Gregor Veliki, Peter Abelard, Bernard iz Clairvauxa). Večina pesmi v *Cithari sanctorum* je češkega in slovaškega izvora. Třanovský je črpal iz starejših kancionalov: slovaške pesmi iz *Přibíšovho spevníka*, češke in moravske pesmi pa iz utrakvističnih, češkoslovaških in luteranskih kancionalov (L. Pražský, J. Písecký, J. Taborský, J. Augusta, K. Bosák, J. Blahoslav, J. Strejc ...). Okoli 150 pesmi je izvirnih del Třanovskega ali pa vsaj njegovih priredb. *Cithara* je bila takoj po izidu od vseh evangeličanov augsburške veroizpovedi na Slovaškem sprejeta s takim veseljem in navdušenjem – o tem govori tudi množična recepcija: do l. 1872 je bil ponatisnjena vsaj tridesetkrat – da je poleg nje in *Kralické biblije* malo knjig, ki bi imele tolikšen vpliv na slovaško kulturo 17. in 18. stoletja. Kasneje so jo kot kancional za obredno uporabo sprejele vse češke, moravske in šlezijske evangeličanske cerkve.

Vyslyš křik, pláč a žádosti,
kteréž činíme spolu,
My tvé stádečko přesmutné,
kteréž množství
Zlých ukrutně loupi
a brozně trápí.

Pakli chceš nás potrestati,
pro naše nepravosti:
Třesci nás sám, nechtěj dáti
v moc nepřátelské zlosti.

/.../

Otče, vyslyš a vysvobod
ze všech bíd a žalostí:
K pokoji věčnému sprovod,
Duch tvůj těš nás v truchlosti,
Pro Ježíše Syna tvého,
Vykupitele našeho,
Amen, staň se tak, Amen.⁶¹

Amen. Naj se zgodi tako. Kot péto besedilo se je izvajala na molovski napev, ki je bil skomponiran za drug, podobno pretresljiv pesemski sinonim ponižne, toda nadvse goreče prošnje Gospod, usmili, usmili ... usmili se nas – za pesem *Ach, co smutný mám činiti*. In tem presunljivim osebnim izpovedim⁶² skrajne ogroženosti, ko si gola človeška eksistenca zre iz oči v oči s popolno negotovostjo in z lastnim koncem, je mogoče v glasbi najti nadaljevanje in poglobitev

61 Jiří Třanovský, Ah, Bože, k jakému světu ráčilš nás dohovati, v: *Cithara sanctorum neb žalmy a písně duchovní staré a nové*, Praha s. a., 486–488.

62 Enako more veljati tudi za pesmi *Úzkosti na srdce mé valí se ze všech stran, Jako kuřátko stracené, Krásný byl Absolon* in *Rozhňeval se můj milý Pán*, ki so vse privrele izpod peresa Třanovskega in je v njih individualni pesniški subjekt, razvit do polne mere, mogel izpovedati gorje, ki se je prebivalcem čeških dežel dogajalo po Beli gori. O razmerju med družbeno situacijo, posamičnikovo eksistenco in vlogo cerkvene pesmi pri slovenskih protestantih 16. stoletja glej: Jonatan Vinkler, *Trden grad je naš Gospod*, v: *Zbrana dela Primoža Trubarja IV*, ur. Jonatan Vinkler, Ljubljana 2006, 501–566.

zgolj v silovito emocionalno in intelektualno sugestivnem delu Johannesa Brahmsa, nastalem sicer v povsem drugačnih okoliščinah, toda na pasaže iz Luthrovega prevoda *Svetega pisma – Ein deutsches Requiem* op. 45, zlasti v petem in šestem stavku (*Ihr habt nur Traurigkeit in Denn wir haben hie keine bleibende Statt*). In kakšna vseprežemajoča žalost je v vseh teh kompozicijah.

Ob pritisku na meščane, kjer je imel Ferdinand precej proste roke, pa je bilo treba za odločno uveljavitev pobelogorske katoliške restavracije v deželah sv. Václava hkrati pokoriti predvsem od svobodnih meščanov pomembnejši del (političnega) češkega naroda⁶³ – nekatoliško plemstvo. Slednjega pa ni bilo mogoče ukrotiti brez popolnega gospodarskega prevrata, ki je spravil plemstvo ob dedne posesti in tako ob politično moč. In ta prevrat se je zgodil, ko so bili češki nekatoliški modrokrvneži podvrženi kot ovnov rog zvitemu planu razlastitev in konfiskacij. Ko je bil načrt uresničen, je bil zgodovinski češki narod na kolenih, demontiran. Izbrisna sta bila namreč dva ključna kulturotvorna stanova – domače plemstvo in meščanstvo –, ter z njima zvezane identifikacije in identitete. Zato se je treba pred pogledom v prvo polovico 19. stoletja, ko skozi gibanje češkega narodnega preporoda zopet nastanejo imanentno češke narodne identitete, ozreti na konec njihovega zgodovinskega naroda v prvi polovici 17. stoletja.

Po usmrтитvah 21. junija 1621 je Ferdinand II. knezu Liechtensteinu sporočil, da nima nobenega namena izvajati dodatnih smrtnih kazni, kajti krivcev je preprosto preveč. Se pa dotičnih tudi ne sme pustiti brez plačila za njihov punt, zato je svojega češkega eksekutorja povprašal, ali ne bi bilo mogoče vstajnike kaznovati kar povprek, z javnim patentom. Liechtenstein je temu nasprotoval: bilo bi namreč proti pravu, poleg tega je svojega gospodarja v cesarskem stolnem mestu opozoril, da so prebivalci čeških dežel in stanovi že tako ali tako preveč izmučeni ter razdraženi zaradi velikih kontribucij in stalnega plenjenja nedisciplinirane okupacijske soldateske.

63 Od dveh milijonov prebivalcev, kolikor je v prvih desetletjih 17. stoletja štelо Češko kraljestvo, je imelo politične pravice okoli 20.000 moških, ki so kot svobodni meščani in plemstvo predstavljali zgodovinski češki narod. J. Pekař, n. d., 145.

Zato je treba najprej nekaj miru. In ravno tega so si želeli v mestu ob lepi modri Donavi. Tako je bil Liechtenstein pozvan, da razglasi splošno amnestijo. Iz nje da bodo izvzeti le-ti, ki so se v malem ali velikem obsegu udeležili vstaje, se dali najemati v komisije ali vojsko, se udeleževali vstajniških shodov ali podpirali njihove sklepe itd., kar pa je v praksi pomenilo, da so bili iz splošne amnestije *izvzeti* pravzaprav *vsí* nekatoliški pripadniki stanov, razen majhnega števila plemičev, ki so odšli za meje dežel sv. Václava med vstajo ali pa se je v resnici niso udeležili kot npr. Karel z Žerotína st. na Moravskem. Knez Liechtenstein je krivce tako poklical predse in jih pozval, naj kar sami v samoobtožnem spisu priznajo svojo krivdo in ob njo napišejo tudi natančno cenitev svojega imetja, kajti tako da jim bo lahko naložena primerna kazen, iz katere bo poplačana škoda, nastala zaradi vstaje, in dolgovi, ki si jih je cesar nakopal, da je lahko plačal žolnirje katoliške Lige. To je bil imeniten pristop, ki je skrajno poenostavil kaznovanje in ukinil vsako možnost kasnejše reklamacije – vsak vstajnik je namreč z lastno roko podpisal samoobtožbo. Od starega Rima dalje velja v pravu načelo *Ei incubit probatio, qui dicit, non qui negat*, toda Ferdinand je pri svojem postopanju s Čehi to pravilo spretno obšel.

Tretjega aprila 1622 je Ferdinand II. podpisal splošno amnestijo za udeležence stanovske vstaje v Češkem kraljestvu: smrtna kazen jim je bila odvzeta, oproščeno je bilo vsem, ki še niso bili kaznovani, seveda pod pogojem, da priznajo svojo krivdo in se podvržejo denarni kazni.⁶⁴ Kdor si ne bo pridobil kraljevske amnestije in se ne bo v šestih tednih pojavil pred komisijo, da bo preganjan z vso ostrino. Kraljevski prokurator Přebík Jeníšek z Újezda, ki se je kot dobro privilegajoč se in naoljen pritisni vijak v Ferdinandovem kaznovalnem stroju izkazal že na procesu proti vodjem stanovske vstaje, pa se je takoj lotil dela in sestavil seznam krivcev, ki so se udeležili vstaje in za katere je kraljevska pisarna pričakovala, da bodo priznali svojo krivdo ali dokazali, da so nedolžni.

64 V najbolj neugodnem primeru, ko bi komisija pod Liechtensteinovim vodstvom ugotovila največjo možno težo prestopka, bi to pomenilo celo zaplenbo premoženja.

Komisija je najprej razglasila popolno zaplembo premoženja za vse tiste vstajnike, ki se pred njo niso pojavili v zapovedanem roku. Nato je natančno presojala krivdo med vstajo umrlih plemičev, nazadnje pa se je lotila še množice aristokratov, ki so v uporuh proti Habsburžanom sodelovali predvsem kot statisti. Nič niso pomagali ne izgovori, da je bilo sodelovanje dotičnega v uporuh zgolj malenkostno, ne opravičila. Konec je bil vedno enak: kraljevska blagajna je ponavadi pogoltnila celo posestvo obsojenega plemiča ali pa je slednjega obsodila na veliko denarno kazen – na tolikšno, da se je moral s prodajo pod ceno sam »razlastiti«, če je hotel poravnati svoj dolg do državnega erarja. Podobno se je namreč dogajalo še marsikateremu njegovemu stanovskemu kolegu, kadar pa je na trgu veliko blaga in hkrati ne raste tudi povpraševanje, seveda pada cena. Konfiscirana so bila tudi fidejkomisna in majoratna posestva, in tako so se morale žene vstajnikov potegovati za svojo doto, upniki pa za svoja posojila, ki so jih imeli vknjižena na določenem posestvu. Komisija je seveda vse napotila na kraljevsko komoro, ki da jim bo izplačala njihove deleže, kar pa se je izkazalo kot povsem prazna obljuba; nekatere stare češke plemiške družine so se za svoje pravice potegovale še konec 18. stoletja. Tisti plemiči, ki so bili oproščeni, toda niso bili katoliške vere, so morali svoja posestva prodati katoličanom, »da ne bi v deželi ostalo seme novih nemirov in uporov,«⁶⁵ seveda pa so morali kar lepo pozabiti, da bodo dobili izplačana posojila, ki so jih imeli intabulirana na posestvih vstajnikov.

Knez Liechtenstein se je pri predsedovanju komisiji obdal s svetovalci dvomljivega slovesa – z združbo razbojnikov, ki jo je sestavljalo nekaj spretnih in pogoltnih plemičev, uradnikov ter vojakov. Ob njih se je gibala še množica posrednikov sumljivega kova, ki so lovili v kalnem, konec pa je bil tak, da so do gole kože oskubli češko zgodovinsko plemstvo, ki je v 17. stoletju povečini pripadalo nekatoliškim konfesijam. Nekatere najznamenitejše in najstarejše češke plemiške hiše so tako prišle dobesedno na boben in niso imele poslej nobenega vpliva na javno dogajanje več, procesije obubožanih čeških plemičev pa so romale na Nemško, Poljsko in v dežele sveto-

65 Tomáš Bílek, *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618 I*, Praha 1882, LXXII.

štefanske krone umret. In ravno to je bil pričakovani domet razlastitve: češkim gospodom spodmakniti njihovo zaslombo in jih tako spraviti ob politično moč, toda tudi ob kulturotvorno zmožnost. In slednje je posledično pomenilo popoln razkroj zgodovinskega češkega naroda, za katerega se zdi, da ga po letu 1630 praktično ni več.

Generali katoliške okupacijske vojske so državnemu erarju izstavljali račune za fiktivne stroške, v njihovo povrnitev pa jim je država z radodarno roko razdajala posestva, ki so jih zaplenili nekatoliškim plemičem. V tretjem desetletju 17. stoletja tako postavi na noge svoje velikansko bogastvo Wallenstein, toda tudi Jan Jiří baron Buquoy, Baltazar de Maradas, Martin de Huerta in še sto podobnih pustolovcev, ki so imeli samo to lastnost, da so si upali iztegniti roke po plenu. Toda tudi češki plemiči, ki so pripadali katoliški prohabsburški stranki, dobijo bogato plačilo za svoje usluge Habsburžanom in se živahno udeležijo plenjenja svojih sodeželanov. In med temi grabežljivci so tudi Liechtenstein, Martinic in grof Slavata, ki pa je cesarju itak že pred bitko pri Beli gori predložil plan splošne konfiskacije imetja vstajnikov – plemstva in kraljevskih mest.

Toda za bogatenje v času poplave konfiskacij, ki ji je v evropski zgodovini komaj najti kaj podobnega, ni bile treba modre krvi. Pavel Michna ni bil nič drugega kot mesarski sin, ki so ga jezuiti vzgojili v spretnega in agilnega debelokožca, priprav(lje)nega za kakršno koli malverzacijo, in mu pomagali do službe sekretarja v kraljevski pisarni. Na začetku te svoje »delovne dobe« je bilo njegovo imetje prav neznatno, toda ko mu je bila poverjena uprava konfisciranih posestev, si je kmalu nabral precej kapitala, s katerim je kupil vrsto posestev v vrednosti 2–2 in pol milijona (!) zlatnikov. Nič manj grabežljivo niso po zaplenjenih posestvih drugovercev iztezali roke niti duhovni gospodje: redovniki, duhovniki, kanoniki in celo sam praški nadškof Lohelius, ki je takoj po zmagi vojske Lige pod Ferdinandom Bavarskim pri Beli gori cesarju pisal, naj pomaga češko katoliško cerkev obnoviti v njenem nekdanjem zunanjem lesku, in je vladarju celo poslal natančen spisek posestev, ki jih je katoliška cerkev v deželi ob Vltavi izgubila od husitskih vojn dalje, torej v več kot stoletju in pol. Zato ni neupravičena trditev, da so si duhovni vodje po zmagi katoliških najemniških vojakov nad upornim češkim

plemstvom bolj kot z uveljavitvijo njihove edine resnice o Bogu dajali oprava s praktičnim »pregibanjem« glagolov *prigrabiti* (si), *oropati*, *obvladati* in *posedovati*.⁶⁶

Za olajšanje svojih operacij so si knez Liechtenstein, Albrecht Wallenstein,⁶⁷ Oldřich knez Eggenberg, Pavel Michna, *Hofhandelsjud* Jakob Bas-ševi⁶⁸ in nizozemski trgovec ter malostranski praški meščan Jan de Witte osnovali sindikat ponarejevalcev denarja. Od Ferdinanda so za 6.100.000 zlatnikov letno kupili koncesijo odkupovanja starega kovanega denarja, ki ga je bilo treba pretopiti. Toda iz praške grivne (marke), ki je morala praviloma tehtati 253,17 grama,⁶⁹ so začeli namesto 32 »iztiskati« 79 zlatnikov, s tem pa so seveda povzročili strašno devalvacijo valute. Tako se je rodila »dlohá mince«. Posamezniki so bledeli od strahu nad ogromnimi izgubami, ki jih je utrpel državni erar, za obsojence na konfiskacijo je ta denarna malverzacija pomenila popolno finančno uničenje, ker so jim ostanke od prodaje posestev plačevali z »dolгим novcem« name-

66 E. Denis, n. d., 61.

67 Albrecht Václav Eusebius z Valdšteina (Wallenstein) je postal v pobelogorskem času znan ne samo kot izjemen general, temveč tudi kot nenasiten grabežljivec, ki je s svojo pogoltnostjo spominjal na Marka Licinija Krasa v času Sulovih proskripcij. Med 1622 in 1630 je namreč od kraljevskega erarja »kupil« za 3.407.331 zlatnikov posestev, od zasebnikov pa še za nadaljnji 1.539.379. Seveda je pri tem uporabljal prednosti »dolgega novca«, kar pomeni, da si je precej svojega premoženja pridobil pod ceno, seznam njegovih posestnih pridobitev pa zaseda skorajda sto strani drugega zvezka v: Tomáš V. Bílek, *Dějiny konfiskací v Čechách* II, Praha 1883, 732–831. Za Wallensteinom ni zaostajal niti knez Eggenberg, ki je npr. tri posestva v vrednosti 307.793 zlatnikov kupil z »dolгим novcem«, kar pomeni, da je zanje plačal zgolj okoli 50.000 zlatnikov.

68 Zelo zanimivo poročilo o življenju in trgovskih podvigih tega dvornega trgovca je najti v Josef Jireček, Jakub Bas-ševi z Treuenburka, *Časopis českého Museum* 57, Praha 1883, 325–330. Za svoje »podvige« je bil mož 1622. nagrajen celo s plemištvom Svetega rimskega cesarstva in s predikatom *von Treuenburg*, toda dinamično trgovsko kariero je s prvim velikim uspehom kronal že 1599., ko ga je Rudolf II. povišal v dvornega žida (*Hofjud*). To je bil tedaj redke privilegij, ki je imetniku dovoljeval povsod po Nemškem cesarstvu, kjer Židov drugače ni bilo ali niso smeli trgovati, prebivati, trgovati na drobno in veliko, kupovati nepremičnine, klati živali na židovski način, postavljati rabina in organizirati židovsko pokopališče.

69 Pavel Stránský, O českém mincovnictví a peněžních jednotkách, v: *O Státě českém*, XVIII, 259–261. Josef Smolík, Hřivna, v: *Ottův slovník naučný* XI, 780, 781.

sto z denarjem prave teže, sami pa so morali svojo kazen poravnati v pravi konvertibilni valuti, kršila so se trgovska in pogodbeno do- ločila, nazadnje pa ni nihče več vedel, kaj ima v rokah. In tako so izbruhnili spori upnikov z dolžniki, starih in novih imetnikov⁷⁰ ..., kmetje niso hoteli več prodajati svojih pridelkov, trgovina se je ustavljala, še nekaj desetletij prej bohotno cvetoče gospodarstvo Češkega kraljestva pa je izgledalo, kot da je po njem pometal tor- nado. Ko je konzorcij ponarejevalcev denarja 1623. končal svojo operacijo, se je njihov mož za vse, Pavel Michna, ki ga je M. Pavel Stránský v enem najpomembnejših čeških zgodovinskih virov za to obdobje, v *Historii o těžkých protivenstvích církve české* imenoval kar »*teh praktik autorja*«, vedel pohvaliti, »*da so Čehi tako lepo obubožani, kot če bi jih celih deset let stiskali z vzdrževanjem vojske*,« in »*da so mnogi izkušeni ljudje menili, da se je na ta način zgodila večja škoda, kot če bi polovica Češkega kraljestva pogorela do tal*«. ⁷¹

Do konca 1623. je bilo razglašenih 600 konfiskacij posestev, pri čemer je bila ocenjena vrednost prenizka, njihovim prvotnim last- nikom pa so razliko izplačevali z »dolгим novcem«. Tako se je zgodilo, da je cesar grofu Slavati za posojenih 200.000 zlatnikov v »dolgem novcu«, kar je znašalo v resnici samo okoli 30.000 zlatnikov prave teže, zastavil celo dedno kraljevsko mesto Mělník. In številnim češkim aristokratskim družinam je po tem razlastitvenem orkanu⁷² ostalo zgolj za hlebec kruha.

Toda po njih je prišla vrsta tudi na duhovne vodje češkega naroda, kajti Ferdinand je zopet uveljavil svoje pravice deželnega vladarja, ki pa za češko krono kmalu ne bo več *rex electus*, temveč *heareditarius rex*, kot ve o tem povedati Pavel Stránský.⁷³ 29. marca 1624 je izdal patent,

70 Mikuláš Dačický v svojih *Pamětih* pripoveduje: »*Težave, jeza in prepiri pa so se v Češkem kraljestvu razvneli zaradi denarja, in sicer zaradi posebej lahkega novca, ki so ga tujci, kateri so zakupili cesarsko valuto, dali v obtok*.« M. Dačický, *Paměti I*, ur. Antonín Rezek, Praha 1878, 298.

71 Navedeno po: E. Denis, n. d., 63.

72 Nekaj podobnega se je v evropski zgodovini zgodilo v Angliji, ko je normanski vojvoda Vilijam Osvajalec po bitki pri Hastingsu l. 1066 razlastil anglosaške plemiče, ter med nacističnim režimom, ko so bili podobne usode deležni srednje- evropski Judje. Prim. G. M. Trevelyan, *Zgodovina Anglije*, Ljubljana 1960, 154, 155.

73 P. Stránský, n. d., 108–111.

s katerim je katoliško veroizpoved razglasil za edino dovoljeno deželno religijo Češkega kraljestva, ostale pa je v deželah, ki jih je sedaj dokončno spravil pod svojo oblast, prepovedal. Že čez slaba dva meseca, 18. maja 1624, je temu sledil dekret, ki je nekatoliškim duhovnikom prepovedoval zadrževanje v Češkem kraljestvu, praški nadškof Ernst grof Harrach in knez Liechtenstein pa sta kot uigran duet poskrbela, da bi ta ukaz najvišjega deželnega oblastnika tudi zares zaživel.

Uradi pa stiskajo tudi svobodnjake, ki so si dotlej uspeli obdržati versko in npravstveno integriteto ter niso konvertirali v katolicizem, pa tudi izselili se še niso. Pritisk je silovit in poseže celo v urejanje družinskih razmerij: drugoverci v Češkem kraljestvu po letu 1624 ne morejo več skleniti veljavne zakonske zveze, kdor pa bi poskusil to prepoved obiti, mu grozi zaplemba vseh premičnin in polovice nepremičnin, nadškof Harrach pa duhovnikom pod svojo obedienco prepove poročati pare, kjer nista oba partnerja podala javne izjave katoliške pravovernosti. Kdor ne uboga in ga verski komisarji odkrijejo, se mora posloviti od ene desetine svojega premoženja.⁷⁴ Najbolj kruti ukazi pa so zadevali otroke: nekatoliški skrbniki so morali svoje rejence predati katoličanom in jih niso smeli vzeti s sabo v emigracijo; isto je veljalo za vdove z otroki. Sirote moškega spola so bile dane v jezuitske šole, dekleta, ki so za sirote veljala do svojega petindvajsetega leta, pa so bila predana katoliškim plemkinjam, toda če so vztrajala pri nekatoliškem verskem prepričanju, jih je čakal izgon iz čeških dežel. Meščanstvo je lahko podeljeno samo pravovernemu katoličanu. Isto velja za obrti in mesta na Karlovi univerzi, ki preide v jezuitske roke.

In cilj vseh teh ukrepov je bil kmalu dosežen: okoli l. 1626 je protireformacija v Češkem kraljestvu uradno končana. Vsaj v tem obsegu, da ni nikjer na ozemlju čeških dežel več nekatoliške božje službe. Nekatoliški Čehi so se ali izselili ali konvertirali v katolicizem ali pa vsaj obljubili, da se dajo poučiti v »pravi veri«. Tok emigracije odnaša za meje dežel sv. Václava najboljše sinove domovine: Vilém grof Slavata v svojih *Spominih* ugotavlja, da se je izselilo 185 celotnih nekatoliških plemiških rodov s svojimi vejami, skupno število emigrantov pa ocenjuje na 30.000 družin (sodobne ocene so bližje šte-

74 E. Denis, n. d., 79.

vilki 70.000). Prago zapusti v letih 1621–1630 400 meščanov in samo na Novém městě pražském je praznih kar 500 hiš. Mesto Žatec, ki je štelo 1618. 460 meščanov, jih ima čez desetletje samo še 205⁷⁵ ...

Nazadnje sledi še končni udarec na pavke – *Verneuerte Landesordnung des Erbkönigreichs Böhaimb* z 10. maja 1627, katere uradno besedilo je bilo v nemščini, uradni prevod v češčino pa ni bil nikoli natisnjen. Namesto dotedanje stanovske ureditve je bil uzakonjen absolutizem. Češka krona je postala dedna krona Habsburžanov do izumrtja moškega dela rodu. Prvo mesto v deželnem zboru je pripadlo duhovščini – t.i. duhovski klopi, šele za njo sta bila plemiški in viteški stan ter kraljevska mesta, ki so imela v zboru samo en glas. Rimski katolicizem je postal v čeških deželah edina dovoljena vera. Nemški jezik je postal enakopraven češkemu. Stanovi so ohranili pravico določati, razporejati in pobirati davke. Deželne uradnike je smel imenovati edino vladar, svojo lojalnost pa so prisegali kralju in ne deželi kot do tedaj.

Večina teh institutov je ostala v čeških deželah v veljavi do l. 1848, izjema je bil le točka o edini dovoljeni religiji, ki je bila deloma odpravljena s *tolerančnim patentom* Jožefa II. z dne 20. oktobra 1781. Z njim je bila toleranca priznana trem nekatoliškim religijam: pravoslavni cerkvi, evangeličanstvu in kalvinizmu, pri čemer je pomembno, da so lahko omenjene veroizpovedi svoje obrede opravljale le zasebno, medtem ko je rimski katolicizem ostal državna religija. To je pomenilo, da si je ohranil privilegirani položaj na področju cerkvene uprave in šolstva. Tolerirane verske skupnosti so bile v marsikaterem pogledu diskriminirane: sakralne stavbe in šole so lahko postavljale le tam, kjer je živelo vsaj sto družin iste tolerirane veroizpovedi, niso pa smele imeti zvonikov, zvonov in vhoda z ulice. Na državljanski ravni so bili nekatoliki s katoličani izenačeni. Lahko so posedovali nepremičnine, mogli so postati meščani ali mojstri, ravno tako so si lahko pridobili univerzitetne nazive, jemali pa so jih tudi v državno službo. Tolerančni patent se je nanašal samo na češke in avstrijske dežele, veljal pa je do zakona iz l. 1861.

Enaintridesetega julija 1627 je bil nekatoliškim stanovom izdan mandat, ki jim je zapovedoval v šestih mesecih prestopiti v katoli-

75 E. Denis, n. d., 91.

cizem ali do konca maja 1628 zapustiti Češko, podložniki nekato-
liških plemičev pa so morali v katolicizem z milo ali silo. Podoben
mandat je bil na Moravskem izdan 9. marca 1628. Precej pripadnikov
nekatoliških stanov ni želelo konvertirati, zato so se izselili. Na-
tančno število pobelogorskih izseljencev ni znano, predpostavlja se,
da je odšlo več kot 70.000 družin, glavna središča pobelogorskih
emigrantov pa so bila Dresden, Leipzig, Leszno, Toruń ter Skalica,
Holič, Trenčín in Púchov.

Z uveljavitvijo *Obnovljene deželne ustave* je bil dokončno uzakonjen
konec zgodovinskega češkega naroda, njegovih tradicij, imaginarijev,
idearijev, identitet in identifikacij. Tako je dokončno nastopil čas
zdecimiranega, kulturno in politično preplašenega ter brezvoljnega
češkega plemstva, povečini katoliških konvertitov, in molčečega
meščanstva – zgolj s posestvi in brez specifičnih čeških identitet. Kaj
je pobelogorsko izseljevanje kulturno produktivnega prebivalstva
pomenilo za češko kulturo, je mogoče razbrati iz množice spisov, ki
so mogli zaradi širitve referenčnega okvirja nastajati šele od začetka
jožefinskih reform. Eno takih del je gotovo obsežna dnevniška proza
literarnega in zgodovinskega pomena češkega razsvetljskega ari-
stokrata Jana Jeníka z Bratřic (1756–1845) *Paměti*. V njej Jeník
pobelogorsko obdobje s stališča razsvetljskih in deželnopatriot-
skih tendenc ocenjuje kot »žalostno in hudo temno dobo«, kot čas vere,
»ki se koplje v krvi«, kot dobo, »ko je bil trebuh duhovnikov poln, bukova
glava takratnih katoličanov pa – prazna«. Pobelogorsko obdobje ime-
nuje tudi obdobje »nepopisne behavosti«, dokaz pa mu je, »da je včasih
tako slavni in razsvetljeni češki narod na Beli gori postavil nekakšno kapelo,
ki se imenuje Maria de Victoria⁷⁶, in da v njej /.../ goreče moli in se
zahvaljuje za to, da so bili Čehi na istem mestu tako brez milosti stolčeni«. Celo dobo pobelogorske katoliške rekatolizacije ocenjuje kot »žalo-
sten čas, ko je češki narod po oni nesrečno izgubljeni bitki na Beli gori bolj in
bolj prihajal ob zdravo pamet, postajal vse bolj bebast, dokler se ni do konca
poživilil«.

76 Glej Jaroslava Staňková, Jiří Štursa, Svatopluk Voděra, *Pražská architektura*, Praha 1991, 144, 145.

VIRI IN LITERATURA

Viri

- Bílek, T. V. (1882). *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618*, I, Praha.
- Bílek, T. V. (1883). *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618*, II, Praha.
- Dačický, M. (1878). *Paměti*, I–II, Praha.
- Engelander, W. (1846). *Der Katholizismus und Protestantismus in Oesterreich*, Leipzig: Wilhelm Engelmann. http://books.google.at/books?id=g7QAAA AAcAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (13. 9. 2010).
- Khevenhüller, Fr. Ch. (1723). *Annales Ferdinandeí Oder Wahrhaffte Beschreibung Kayfers Ferdinandi Des Andern ... Thaten*, Bd. 9, Leipzig. http://www.bibliothek.uni-augsburg.de/dda/urn/urn_uba000001-uba000199/uba000183/ (18. 12. 2010).
- Lamormain, W. (1638). *Ferdinandi II, Romanorum Imperatoris Virtutes*, Wien.
- Skála ze Shoře, P. (1984). *Historie česká. Od defenestrace k Bílé Hoře*, Praha: Odeon.
- Slekovec, M. (1894). Pobirki iz dnevnika ljubljanskega škofa Hrena. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* IV (1894).
- Stobej, G. (1749). *Georgii Stobaei de Palmaburgo episcopi lavantini caesareae majestati, et serenissimo Ferdinando archiduci, Austriae A secretioribus Consiliis, necnon pro eodem per Inferiori Austriae Provincias Locumentenentis Epistolae ad diversos, Venetiis*.
- Stránský, P. (1940). *O Státě českém*, Praha: Evropský literární klub.
- Abelinus, J. Ph., et al. (ur.) (1662). *Theatrum Europaeum*, Bd. 1, Frankfurt am Main. http://www.bibliothek.uni-augsburg.de/dda/urn/urn_uba000200-uba000399/uba000236/ (18. 12. 2010).
- Wenig, A. (2002). *Věvec pražských pověstí*, Brno.
- Vidmar, L. (ur.) (2009). *Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar. O slovstvu na Kranjskem. Znanstvenokritična izdaja*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Wiener Zeitung* Nro. 83 (Mittwochs, den 17. Weinmonat 1781), 5–7.

Literatura

- Almond, I. (2009). *Two Faiths, one Banner. When Muslims Marched with Christians across Europe's Battleground*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

ŠTUDIJSKI VEČERI

- Černý, V. (1996). *Až do predsíně nebes*, Praha: Mladá fronta.
- Denis, A. (1931). *Čechy po Bílé hoře*, Praha: Šolc a Šimáček.
- Dimitz, A. (1875). *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*, III, Laibach: Kleinmayr und Bamberg.
- Gieysztor, A., Kieniewicz, S., Rostworowski, E., Tazbir, J., in Wereszycki, H. (1982). *Zgodovina Poljske*, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Grdina, I. (1999). *Od brižinskih spomenikov do razsvetljenjstva*, Maribor: Založba Obzorja.
- Gruden, J. (1912). *Zgodovina slovenskega naroda*, Celovec: Založba sv. Mohorja.
- Jireček, J. (1883). Jakub Bas-ševi z Treuenburka. *Časopis českého Museum*, 57 (1883), 325–330.
- Jurca, T. (2010). *Dva meča. Novo razmerje moči med Cerkvijo in državo*, Ljubljana: Studia humanitatis.
- Kaplan, B. J. (2007). *Divided by faith: religious conflict and the practice of toleration in early modern Europe*, Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Kovačič, F. (1928). *Zgodovina Lavantinske škofije (1228–1928)*, Maribor.
- Kušej, R. (1908). *Joseph II. und die äussere Kirchenverfassung Innerösterreich*, Stuttgart: Ferdinand Enke.
- Pekař, J. (1990). *Postavy a problémy českých dějin*, Praha: Vyšehrad.
- Ranke, L. von (s. a.). *Deutsche Geschichte Im Zeitalter Der Reformation*, Ungekürzte Textausgabe, Wien: Phaidon-Verlag.
- Schwarz, K. W. (2010). Zagoriče/Agoritschach – evangeličanska fara na dvojezičnem Koroškem. *Stati inu obstati, revija za vprašanja protestantizma*, 11–12/10, 137–160.
- Staňková, J., Štursa, J., in Voděra, S. (1991). *Pražská architektura*, Praha.
- Trevelyan, G. M. (1960). *Zgodovina Anglije*, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Vinkler, J. (2006). *Posnemovalci, zavezniki in tekmeči. Češko-slovenski in slovensko-češki kulturni stiki v 19. stoletju*, Koper: Annales.
- Vinkler, J. (s. a., pred objavo). *Uporniki, »hudi farji« in Hudičevi soldatje*, Ljubljana: Pedagoški inštitut, Digitalna knjižnica (Dissertationes 16: <http://www.pei.si/Sifranti/StaticPage.aspx?id=79>, po 01. 11. 2011).